

<<ΣΤΑΘΜΙΣΗ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ >>	
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	
	σελ .
1.- Εισαγωγή – Προσδιορισμός Θέματος Εργασίας	3
2.- Ιστορική Ανασκόπηση	5
3.- Ατομικά δικαιώματα και Περιορισμοί των Ατομικών Δικαιωμάτων⁹	
4.- Σχέσεις μεταξύ ατομικών δικαιωμάτων:Συρροή και Σύγκρουση	16
4.1.Συρροή θεμελιωδών δικαιωμάτων	
4.2.Σύγκρουση θεμελιωδών δικαιωμάτων	19
5.-Άρση της σύγκρουσης των συνταγματικών δικαιωμάτων - Η θεωρία ή μέθοδος στάθμισης των συμφερόντων	23
5.1.Η θεωρία της στάθμισης των συμφερόντων	
5.2.Η θεωρία της στάθμισης των συμφερόντων κατά το Γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο (Γ.Ο.Σ.Δ)	24
5.3.Η αρχή της αναλογικότητας – Η στάθμιση των συμφερόντων	27
5.4.Κριτική για τη θεωρία της στάθμισης των συμφερόντων	29
5.5.Κριτική για τη μέθοδο της στάθμισης των συμφερόντων από το Γ.Ο.Σ.Δ.	32
6.-Νομολογιακό Μέρος	34
7.-Περίληψη και γενικό συμπέρασμα	68
Summary and General Deduction	69
8.-Βασικοί όροι έρευνας	70
9.-Πίνακας αποφάσεων	71
Βιβλιογραφία	72

1.-Εισαγωγή-Προσδιορισμός θέματος εργασίας

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται το ζήτημα της << στάθμισης των συμφερόντων >> στην ελληνική νομολογία ως τρόπου επίλυσης του νομικού προβλήματος της <<σύγκρουσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων >> .

Τα συνταγματικά δικαιώματα - πολιτικά ,κοινωνικά ,οικονομικά – αποτελούν εξουσίες η άσκηση των οποίων αποσκοπεί στην ικανοποίηση των συμφερόντων του ατόμου .Συχνά ,όμως ,η άσκηση ενός δικαιώματος ,από ένα ή περισσότερα μέλη της κοινωνίας συνεπάγεται τη ματαίωση ή τον περιορισμό της άσκησης ενός θεμελιώδους δικαιώματος άλλου ή άλλων μελών της κοινωνίας .Έτσι ,πολλές φορές καθίσταται ανέφικτη η πραγματοποίηση ενός κοινωνικού δικαιώματος χωρίς αντίστοιχο περιορισμό ενός ατομικού .Στην περίπτωση αυτή έχουμε σύγκρουση ανάμεσα στις συνταγματικά κατοχυρωμένες ελευθερίες-εξουσίες .

Ένας από τους τρόπους επίλυσης της νομικής σύγκρουσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων αποτελεί και η << στάθμιση των συμφερόντων >>. Η στάθμιση επιδιώκει την πρακτική εναρμόνιση των δικαιωμάτων στη συγκεκριμένη εφαρμογή τους και επιλέγει ύστερα από προσεκτική εκτίμηση των συγκεκριμένων περιστατικών ποιο δικαίωμα είναι περισσότερο άξιο προστασίας .

Έχει υποστηριχθεί ,ότι η στάθμιση της εκάστοτε προτεραιότητας, δηλαδή η προστασία της μιας και ο περιορισμός της άλλης ατομικής ελευθερίας ,σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση είναι ζήτημα πραγματικό, εξαρτώμενο από τις συντρέχουσες συγκυρίες .Εύστοχα ο Γ .Μιχαηλίδης-Νουάρος ,μελετώντας τη σύγκρουση του δικαιώματος επί του ιδιωτικού βίου με το δικαίωμα της ελευθερίας του τύπου ,δέχεται τη θεωρία της συγκεκριμένης στάθμισης των αγαθών .Η στάθμιση αυτή κατά τον ίδιο συγγραφέα ,συντελείται τόσο σε επίπεδο αντικειμενικό ,με βάση τις επικρατούσες κοινωνικές αντιλήψεις ,όσο και σε επίπεδο υποκειμενικό ,που προσδιορίζεται από τη βούληση του ενδιαφερόμενου ατόμου .Η στάθμιση αυτή οφείλει να αναζητήσει την ,όσο το δυνατόν ,αποτελεσματικότερη προστασία και των δύο συγκρουόμενων δικαιωμάτων (αρχή της πρακτικής

αρμονίας) .Αυτός ο κανόνας προκύπτει από την αρχή ,ότι ,πριν φτάσει ο ερμηνευτής στη διαπίστωση της αντίφασης ,οφείλει να αναζητήσει τη συστηματική ενότητα του Συντάγματος ,αφού το Σύνταγμα είναι σύστημα κανόνων δικαίου .

Κατά τη στάθμιση των συμφερόντων προβάλλει βέβαια έντονα ο κίνδυνος των υποκειμενικών κρίσεων του πολιτειακού οργάνου (διοικητικού και τελικά ίσως και του δικαστή) .Ο Α .Μάνεσης θέλοντας να επισημάνει αυτόν τον κίνδυνο παρατηρεί τα εξής : << Η διακριτική ευχέρεια που έχει σ 'αυτές τις περιπτώσεις το αρμόδιο κρατικό όργανο πρέπει να ασκείται με κριτήρια αντικειμενικά και όχι με βάση αυθαίρετες κατατάξεις και υποκειμενικές εκτιμήσεις ιδεολογικής ή πολιτικής υφής >> .Τις πιο πολλές φορές ,όταν η εύλογη στάθμιση είναι και προφανής ,η ερμηνευτική υπόδειξη του Μάνεση, εύστοχη στην αφηρημένη διατύπωση ,στηρίζει την ορθή και αποδεκτή λύση. Όμως ,τα πράγματα δυσκολεύουν σε οριακές περιπτώσεις ,εκεί δηλαδή που το κριτήριο της εύλογης λύσης δεν είναι προφανές ,εκεί που τα συγκρουόμενα συμφέροντα είναι ισότιμα και ισοβαρή .

Η παρούσα μελέτη ,κάνοντας μια σύντομη ιστορική αναδρομή, ενδεικτική της εξέλιξης και της μεταβολής των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων ,θα αναφερθεί στις αποδεκτές στο νομικό κόσμο μεθόδους άρσης των αντιθέσεων και θα παρατεθούν παραδείγματα από τη Νομολογία στοχεύοντας σε μία πιο σφαιρική-ολοκληρωμένη εικόνα και ανάλυση του παρόντος θέματος .

2.-Ιστορική ανασκόπηση

2.1.Αρχαιότητα : η ελεύθερη πόλη

Η έννοια του ατομικού δικαιώματος ως νομικού δικαιώματος ήταν γνωστή στην αρχαιότητα¹, όπως σωστά παρατήρησε ήδη τον περασμένο αιώνα ο Benjamin Constant. Η ύπαρξη μιας ιδιωτικής σφαίρας και ενός δικαιώματος έναντι της πολιτικής κοινότητας ήταν αδιανόητη. Η ιδέα της ελευθερίας του ιδιώτη, που είναι ανεξάρτητη από την ελευθερία της πόλεως, θεωρείτο άτοπη. Αναφέρει, βέβαια ο Αριστοτέλης στα << Πολιτικά >> ως στοιχεία της δημοκρατίας την κυριαρχία της πλειοψηφίας και την ελευθερία, τονίζει όμως συγχρόνως ότι δεν γίνεται ορθά αντιληπτή η ελευθερία. Απορρίπτει την άποψη του Ευριπίδη ότι το νόημα της ελευθερίας στη δημοκρατία είναι να ζει κανείς όπως θέλει και θεωρεί χρήσιμο. Κατά τον Αριστοτέλη, η υποταγμένη στην πολιτεία ζωή δεν είναι δουλεία, αλλά σωτηρία.

Η ελευθερία για την οποία ήταν ιδιαίτερα υπερήφανοι οι αρχαίοι Έλληνες, δεν ήταν η ελευθερία του ατόμου έναντι της πόλεως, αλλά η ελευθερία της πόλεως. Το ιδεώδες ήταν η ελεύθερη πόλη: ελεύθεροι ήταν οι άνθρωποι που ζούσαν σε μια ελεύθερη πόλη και μπορούσαν να συμμετέχουν στην διοίκηση των κοινών (μια μικρή βέβαια μειονότητα, συγκρινόμενη με τους δούλους και τους άλλους ανελεύθερους ανθρώπους). Η ενότητα πόλεως και πολιτών δεν επέτρεπε την αναγνώριση αυτόνομης ιδιωτικής (ούτε καν θρησκευτικής) ζωής ούτε της ελεύθερης έναντι της πόλεως διαμορφώσεώς της. Το ίδιο ίσχυε στην Ρώμη.

2.2.Νεώτεροι χρόνοι : ο ελεύθερος πολίτης

Η ιστορική εξέλιξη, που οδήγησε στην κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων άρχισε στην Αγγλία. Μια διαμάχη ανάμεσα στον βασιλιά Ιωάννη τον Ακτήμονα αφενός και τον αρχιεπίσκοπο και τους φεουδάρχες (βαρώνους), αφετέρου, κατέληξε στην ήττα του βασιλιά και την υπογραφή του

¹ .Βλ.Ν.Ν.Σαρίπολο .Συντ .δικ .,Γ´ σ.23/4 υποσ.4 με περαιτέρω παραπομπές Αρ.Μάνεση, Ατομ. Ελευθερίες ,σ.26 επ .Δ.Θ.Τσάτσο ,Συντ.δικ.,Γ´,σ.53 επ. Βλ.επίσης Δ.Α. Κυριαζή – Γουβέλη ,Θεμελιώδη δικαιώματα εις την αρχαίαν Ελλάδα, Τιμητ.τόμος Ηλ.Κυριακοπούλου Α´1966-1969 ,σ.123 επ.Αντίθετος ,αλλά όχι πειστικός ο Χρ.Σγουρίτσας ,Συντ.δικ.,Β´.σ.5 επ.

<< Μεγάλου Χάρτη των Ελευθεριών >> (Magna Charta libertatum ,1215) ¹. Το έγγραφο αυτό απλώς επιβεβαιώνει τα παραδοσιακά δικαιώματα των φεουδαρχών .Η επανειλημμένη όμως (36 φορές) επικύρωση από μεταγενέστερους βασιλιάδες του έδωσαν συμβολική (και γι 'αυτό υπερβαίνουσα τη λεκτική του διατύπωση) σημασία για τον περιορισμό της κρατικής εξουσίας .Εγγύτερα προς την σύγχρονη αντίληψη κατοχυρώσεως ατομικών δικαιωμάτων βρίσκονται ορισμένα αγγλικά κείμενα του 17^{ου} αιώνα, της εποχής των μεγάλων πολιτικών αναταραχών στην Αγγλία : η Petition of Rights (1628) ,ο Habeas Corpus Act (1679) που περιέχει εγγυήσεις για την προσωπική ελευθερία ,και προπάντων το Bill of Rights (1688) .

Η πρώτη συνταγματική κατοχύρωση ατομικών δικαιωμάτων (της θρησκευτικής ελευθερίας) έγινε στην Αμερική .Την περιλαμβάνει το σχέδιο συντάγματος της πολιτείας της Καρολίνας (1669) που επηρεάστηκε αποφασιστικά από τις ιδέες του άγγλου φιλοσόφου John Locke (1632-1704) και από θεωρίες περί φυσικού δικαίου .Οι πρώτες διακηρύξεις ατομικών δικαιωμάτων τέθηκαν σε ισχύ ένα αιώνα αργότερα (1776) πάλι στην Αμερική από τις πολιτείες της Βιργινίας και της Πενσυλβανίας .Η Διακήρυξη Ανεξαρτησίας των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής (Declaration of Independence of the United States of America) ,δηλαδή το αμερικανικό ομοσπονδιακό σύνταγμα (1776) δεν περιείχε στο αρχικό της κείμενο ατομικά δικαιώματα ,αλλά συμπληρώθηκε με τροποποιήσεις (amendments) από το 1791 και έπειτα .Τα σπουδαιότερα ατομικά δικαιώματα των διακηρύξεων αυτών είναι η προσωπική ελευθερία ,η ελευθερία του λόγου και του τύπου ,η ιδιοκτησία ,το δικαίωμα αντιστάσεως ,η ελευθερία της συνειδήσεως και η θρησκευτική ελευθερία ` ο σκοπός του κράτους είναι η εξασφάλιση των ελευθεριών αυτών .

Το αγγλικό Bill of Rights και οι αμερικανικές διακηρύξεις ,καθώς και οι διδασκαλίες του John Locke ² και του γάλλου φιλοσόφου Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) – γενικά οι θεωρίες περί << κοινωνικού συμβολαίου>> και περί << φυσικού δικαίου >> - επηρέασαν αποφασιστικά

¹ .Δ.Κυριαζής – Γουβέλης ,Magna Charta ,Παλλάδιον ελευθεριών ή φεουδαρχικών κατεστημένων; 1971 ` Χρ.Σγουρίτσας ,Ο Μέγας Χάρτης των Ελευθεριών ,1947 .

² .Γ.Βλάχος ,Ο John Locke και τα έμφυτα δικαιώματα ,ΕΕΑΝ 1953/4 .

την γαλλική διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη του 1789 .Η διακήρυξη αυτή, που ακόμη αποτελεί ισχύον δίκαιο στην Γαλλία ,αποτέλεσε πρότυπο για την κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων στα άλλα ευρωπαϊκά κράτη κατά τον 19^ο αιώνα. Ως κύρια δικαιώματα διακηρύσσονται η ελευθερία ,η ιδιοκτησία ,η ασφάλεια και το δικαίωμα αντιστάσεως - όχι η θρησκευτική ελευθερία ούτε το δικαίωμα της ενώσεως ¹ .

2.3.Η εξέλιξη των ατομικών δικαιωμάτων

Στις διακηρύξεις της Αμερικής και της Γαλλίας του 18^{ου} αιώνα η θρησκευτική ελευθερία δεν είχε πια την κεντρική θέση που είχε στις αγγλικές και αμερικανικές διακηρύξεις του 17^{ου} αιώνα .Ο θρησκευτικός ανταγωνισμός είχε υποχωρήσει στον ορθολογισμό του 18^{ου} αιώνα και στην Γαλλία είχε μάλιστα αντικατασταθεί από ένα επίσημο αντικληρικαλισμό .Το κεντρικό φαινόμενο της εποχής ,όπως και του 19^{ου} αιώνα ,ήταν ο ανταγωνισμός της φεουδαρχικής αριστοκρατίας με την νέα τάξη των (απλών) αστών που αποκτούσαν αυξανόμενη οικονομική δύναμη και ζητούσαν αντίστοιχη συμμετοχή στην πολιτική εξουσία .Το φεουδαρχικό καθεστώς ήταν άρρηκτα συνδεδεμένο με την γαιοκτησία ως κύρια μορφή της οικονομικής και βάση της πολιτικής εξουσίας ,ενώ η λοιπή οικονομία (βιοτεχνία ,εμπόριο ,άλλα επαγγέλματα) ήταν οργανωμένα σε μονοπώλια ,συντεχνίες και κλειστά επαγγέλματα .Η φεουδαρχική αυτή κοινωνία ,αμετάβλητη ουσιαστικά από τη μεσαιωνική εποχή ,αναταράχθηκε και τελικά ανατράπηκε με την επέλευση, στην Αγγλία πρώτα τον 18^ο ήδη αιώνα ,της << βιομηχανικής επαναστάσεως>> που μετέφερε την κεντρική πηγή πλούτου από τη γεωργία στην βιομηχανία, και το κέντρο οικονομικής (και βαθμιαία και αναπόφευκτα: πολιτικής) δυνάμεως από τη γεωκτησία στο κεφάλαιο .Για την νέα αυτήν τάξη των επιχειρηματιών και βιομηχάνων που προέρχονταν σχεδόν αποκλειστικά από τις τάξεις του λαού (δηλαδή όχι της αριστοκρατίας ή του κλήρου), κεντρική σημασία απέκτησε η οικονομική ελευθερία και η προστασία της ιδιωτικής (δηλαδή όχι φεουδαρχικής) ιδιοκτησίας .Το κράτος (δηλαδή ο μονάρχης και οι αυλικοί και οι υπάλληλοι του) έπρεπε να αφήσει ελεύθερη την

¹.Π. Ζαχαρίτσας ,Η Διακήρυξις των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτου της 26^{ης} Αυγούστου 1789,1917 .

ιδιωτική πρωτοβουλία και την λειτουργία των οικονομικών νόμων και να περιοριστεί στον ρόλο του φύλακα της τάξεως προς τα έσω και των συνόρων προς τα έξω .Η αρχικά αντι – κρατική νοοτροπία της << αστικής επανάστασεως >> υποχώρησε με τον καιρό ,στο μέτρο που αστικές απαιτήσεις για πολιτική εξουσία αντίστοιχη προς την αυξανόμενη οικονομική τους δύναμη επικρατούσαν μέσω προπάντων της βαθμιαίας εισαγωγής της καθολικής ψηφοφορίας και της ελεύθερης διεξαγωγής των εκλογών .Έτσι ο αστικός φιλελευθερισμός συνένωσε άρρηκτα τις ατομικές ελευθερίες με τα πολιτικά δικαιώματα ,την ελευθερία με τη δημοκρατία .

Τόσο η ελευθερία όσο και η δημοκρατία αποτελούν βέβαια απλώς πλαίσια δραστηριότητας .Η οικονομική ελευθερία δεν εγγυάται στο κάθε συγκεκριμένο άτομο οικονομική επιτυχία ,ούτε η ψήφος του (ή ακόμα και η εκλογή του ως βουλευτή) πολιτική δύναμη .Από την άποψη αυτή ,οι ατομικές ελευθερίες και τα πολιτικά δικαιώματα δεν είναι παρά τυπικές ελευθερίες και τυπικά δικαιώματα .Αλλά μόνο από την άποψη αυτή-όχι με την έννοια της θελημένης παραπλανήσεως του λαού .

Βέβαια ,ενώ η αστική τάξη άρχισε τον αγώνα της ως αγώνα των δραστηρίων και τολμηρών κατά των απλώς κατεχόντων ,κατέληξε να γίνει αυτή η ίδια η τάξη των κατεχόντων .Στις χώρες πάντως που διατηρήθηκε και αυξήθηκε η θεμελιώδης για τον φιλελευθερισμό οικονομική κινητικότητα του πληθυσμού ,αλλά και επικράτησαν στην πράξη κοινωνικές ιδέες ,τα ατομικά δικαιώματα δεν είναι κενά περιεχομένου ,αλλά αναγκαίοι όροι ,προϋποθέσεις sine qua non για την διασφάλιση της αξιοπρέπειας του ανθρώπου και την ανάπτυξη της προσωπικότητάς του .Η συμπλήρωσή τους με τα κοινωνικά λεγόμενα δικαιώματα δεν τα μετέτρεψε (λόγω της εγγενούς στα τελευταία ελαττωμένης αναγκαστότητας) σε εγγυήσεις του << ευ ζην >> -τέτοιες εννυήσεις δεν ήταν ποτέ ούτε μπορούν ποτέ να γίνουν τα ατομικά δικαιώματα. Η κατοχύρωση όμως και ο σεβασμός τους αποτελούν την λυδία λίθο ,βάσει της οποίας μπορεί να κριθεί με ασφάλεια το επίπεδο του πολιτικού πολιτισμού σε μια χώρα .

3.-Ατομικά δικαιώματα και Περιορισμοί των ατομικών δικαιωμάτων

3.1. Έννοια των ατομικών δικαιωμάτων

Το δικαίωμα προϋποθέτει όχι μόνο φορέα ,αλλά και χορηγό .Δικαίωμα αποτελεί εξουσία ανεξάρτητη κατ 'αρχήν και από την ισχύ του φορέα του ' μπορεί επομένως να υπάρξει μόνο στο πλαίσιο μιας έννομης τάξεως .Η έννομη τάξη είναι όμως νοητή μόνο στο πλαίσιο του κράτους¹ – είναι σε μεγάλο βαθμό ταυτόσημη με το κράτος .Γιατί μόνο το κράτος είναι σε θέση , όχι μόνο να χορηγήσει ,αλλά και να κατοχυρώσει δικαιώματα .Το δικαίωμα προϋποθέτει επομένως το κράτος .Προδικαιϊκό ή προ-κρατικό δικαίωμα δεν είναι νομικά νοητό .

Όταν η διακήρυξη της ανεξαρτησίας των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής (1776) αναφέρεται στα << αναπαλλοτρίωτα δικαιώματα >> ,με τα οποία όλοι οι άνθρωποι είναι << προικισμένοι από τον Δημιουργό >> ,η έννοια αυτή του << δικαιώματος >> σημαίνει τις έμφυτες ικανότητες και ιδιότητες του ανθρώπου εν γένει .Οι ικανότητες όμως και ιδιότητες αυτές των ιστορικά συγκεκριμένων ατόμων παραμερίζονται και καταπιέζονται ,αν και εφόσον η έννομη τάξη δεν προβλέπει (και δεν τηρεί) κανόνες δικαίου ,που να κατοχυρώνουν και να ρυθμίζουν την ελευθερία και την ισότητα και που να θεσπίζουν το πολιτειακό εκείνο πλαίσιο μέσα στο οποίο να είναι κατ 'αρχήν δυνατή η άσκηση της ελευθερίας και της ισότητας .

Ελευθερία επομένως και ισότητα είναι δυνατές (έστω και αν εν μέρει μόνο πραγματοποιούνται ή είναι πραγματοποιήσιμες) μόνο σε μία σε κράτος οργανωμένη κοινότητα ,μια που μόνο αυτή μπορεί να αντικαταστήσει την αναρχία και την αναπόφευκτη συνέπειά της : την πλήρη επικράτηση του ισχυρότερου (γιατί ως ένα βαθμό οι ισχυρότεροι πάντοτε επικρατούν) σε μια έννομη τάξη .

¹ .Το λεγόμενο << δίκαιο του ισχυρότερου >> αποτελεί θελημένη αντίφαση .

3.2.Σημασία και περιεχόμενο των ατομικών δικαιωμάτων

Τα ατομικά δικαιώματα δεν ενισχύουν απλώς την έννομη θέση του ιδιώτη .Προχωρούν πολύ περισσότερο : τον μεταβάλλουν από απλό αντικείμενο δικαίου σε υποκείμενο δικαίου ,τον μετατρέπουν δηλαδή από απλό υπήκοο σε πολίτη .Η επενέργεια αυτή είναι τόσο θεμελιώδης ,ώστε επηρεάζει αποφασιστικά την όλη έννομη τάξη και την πολιτειακή μορφή και λειτουργία : Ένα κράτος που αντιμετωπίζει τον άνθρωπο ως υποκείμενο δικαίου διαφέρει ουσιαστικά από το κράτος για το οποίο ο άνθρωπος δεν είναι παρά αντικείμενο δικαίου .<< Ένα κράτος πολιτών >> είναι εντελώς διαφορετικό από ένα << κράτος υπηκόων >> .

Έτσι τα ατομικά δικαιώματα δεν αναφέρονται απλώς στην υποκειμενική κατάσταση του ιδιώτη ,αλλά περιορίζουν αντίστοιχα την κρατική εξουσία : Τα ατομικά δικαιώματα περιέχουν κατά λογική ανάγκη και κανόνες αποθετικής αρμοδιότητας ,προβλέπουν και τί δεν μπορεί να κάνει η κρατική εξουσία ¹.Τα ατομικά δικαιώματα σημαίνουν την άρνηση της απεριόριστης και την κατάφαση της περιορισμένης κρατικής εξουσίας ,την απόρριψη του ολοκληρωτισμού οποιασδήποτε μορφής και την κατοχύρωση της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου .

Τα ατομικά δικαιώματα ,όπως διαπλάσθηκαν από την φιλελεύθερη κλασική αντίληψη ,επιβάλλουν αποχή της κρατικής εξουσίας από ορισμένη ή ορισμένες σφαίρες της ατομικής ή συλλογικής ελευθερίας .Στα Συντάγματα που θεσπίσθηκαν μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο διατυπώθηκαν και διατάξεις που επιβάλλουν θετική στάση του Κράτους απέναντι στα άτομα και τις ομάδες, ανοίγοντας έτσι τον δρόμο για την αναγνώριση αντίστοιχων ατομικών δικαιωμάτων .Παράλληλα προς την σφαίρα της αποχής του Κράτους από ορισμένους τομείς ελεύθερης δράσης του ατόμου διαμορφώθηκε και μια σειρά υποχρεώσεων του που έχουν κοινωνικό χαρακτήρα .Στο Σύνταγμα του 1975 περιελήφθησαν για πρώτη φορά διατάξεις που δημιουργούν

¹ .Πρβλ .την εύστοχη διατύπωση του Θ .Ν .Φλογαΐτη ,Εγχειρίδιον συνταγματικού δικαίου ,β' έκδ. 1895, σ .424 : << Περὶ των ορίων της εξουσίας ,ήτοι των ατομικών ελευθεριών >> .

υποχρεώσεις του Κράτους για παροχή προστασίας .Έτσι με τα άρθρα 21,22 και 23 η οικογένεια ,η υγεία ,η στέγη και η εργασία απετέλεσαν αντικείμενα μέρимνας του συντακτικού νομοθέτη ,ο καθορισμός του ειδικότερου περιεχομένου της οποίας ανατέθηκε στον κοινό νομοθέτη .Άξιες ειδικής μνείας είναι οι διατάξεις του άρθρου 24 του Συντάγματος που ανάγουν την προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος σε κανόνα του Συνταγματικού Δικαίου .Οι διατάξεις αυτές εκτός από θετικές υποχρεώσεις του Κράτους για την διασφάλιση και την προστασία των αξιών αυτών αναγνωρίζουν και ένα ατομικό δικαίωμα που συνίσταται στην αξίωση του ατόμου έναντι του Κράτους να απόσχει από την λήψη μέτρων (νομοθετικών ή διοικητικών) που θίγουν μία ευνοϊκή για το περιβάλλον κατάσταση ,όπως είχε διαμορφωθεί πριν από τη θέσπιση του.

Ο βαθμός και το μέτρο της αποχής του Κράτους από την σφαίρα της ελεύθερης δράσης του ατόμου επηρεάζεται από την ένταση της κρατικής παρεμβάσεως για την πραγματοποίηση και διασφάλιση των σκοπών αυτών .Η πραγματοποίηση των σκοπών αυτών συνεπάγεται περιορισμό ελευθεριών και ατομικών δικαιωμάτων που σύμφωνα με την φιλελεύθερη κλασσική αντίληψη είχαν απόλυτο χαρακτήρα .Έτσι ,η σχέση αντιθέσεως ανάμεσα στο φιλελεύθερο και το κοινωνικό Κράτος επέβαλε την σχετικοποίηση των κλασσικών ατομικών δικαιωμάτων¹ .Στο σημερινό στάδιο της εξέλιξης της επιστήμης του Συνταγματικού Δικαίου η δογματική διάκριση των μορφών της προστατευτικής λειτουργίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε status negativus και positivus (και status activus που υποδηλώνει κατά τον Jellinek το δικαίωμα συμμετοχής στις πολιτικές διαδικασίες) τείνει να εγκαταλειφθεί² .Η ελευθερία, άσχετα αν εμφανίζεται σαν ελευθερία - αυτονομία ή σαν ελευθερία - συμμετοχή ,είναι ενιαία και αδιαίρετη ,όπως επιγραμματικά παρατηρεί ο καθηγητής Α .Μάνεσης .Στη διαλεκτική ενότητα << άτομο ,κοινωνία,

¹ .Σβώλου – Βλάχου ,Το Σύνταγμα της Ελλάδος ,Τ .Α´ ,σ .118 .

² .Δ.Τσάτσου ,Συντ .Δίκ .τ .Γ´ ,σελ.218 επ .

κράτος>> ,η σχέση ατομικών ,πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων είναι συναγωνιστική¹ .

Οι μορφές όμως της ενιαίας εννοιολογικά ελευθερίας έχουν από την φύση τους ανταγωνιστικά στοιχεία ,που η σύνθεση τους ,προϊόν συγκερασμού ιστορικών και κοινωνικοπολιτικών δεδομένων ,υπαγορεύει τους περιορισμούς στα θεμελιώδη δικαιώματα και τη σχετικοποίησή τους.

3.3.Περιορισμοί των ατομικών δικαιωμάτων

Κάθε ατομικό δικαίωμα έχει ορισμένο και επομένως ,κατά λογική ανάγκη, περιορισμένο περιεχόμενο .Επιπλέον περιορίζεται από την πρακτική ανάγκη συνυπάρξεως και συντονισμού των διαφόρων προστατευόμενων έννομων αγαθών και των φορέων τους .

Αφού τα ατομικά δικαιώματα είναι και νομικά δικαιώματα ,κατοχυρωμένα από το Σύνταγμα ,μόνο το Σύνταγμα μπορεί να προβλέψει τον περιορισμό τους .Εκτός του Συντάγματος δεν υπάρχουν ούτε ατομικά δικαιώματα ούτε (αυτόνομοι) περιορισμοί τους² .Ιδίως ,δεν υπάρχουν (εξωσυνταγματικοί) περιορισμοί αναφερόμενοι στην <<σωτηρία του έθνους>> ,την << θέληση του λαού >> ,το << υπέρτατο συμφέρον της πατρίδας>> ή (απλώς και αορίστως) το <<γενικό συμφέρον >> ,το <<δίκαιο της ανάγκης >> - ή καν την πραγμάτωση μιας πολιτικής ιδεολογίας ή την εδραίωση και ανάπτυξη ενός πολιτικού καθεστώτος .Όπου το Σύνταγμα θέλει να περιορίσει ατομικά δικαιώματα για τους ανωτέρω λόγους ,το αναφέρει ρητώς .Έτσι π .χ η ανάληψη αντίθετης προς τα << εθνικά συμφέροντα >> υπηρεσίας σε ξένη χώρα επιτρέπει την απαγορευμένη κατ 'αρχήν αφαίρεση της ελληνικής ιθαγένειας³ ,οι δε υπαίθριες συναθροίσεις μπορούν να απαγορευθούν ,<< αν εκ τούτων επίκειται σοβαρός κίνδυνος εις την δημοσίαν

¹ .Αρ.Μάνεση ,Οι κύριες συνιστώσες του συστήματος θεμελιωδών δικαιωμάτων του Συντάγματος του 1975 ,Σύμμεικτα Φ. Βεγλερή ,Π ,σελ.525 επ., Γ. Παπαδημητρίου ,Το δικαίωμα της ψήφου ,NoB1981

² .<<Ατομικά δικαιώματα>> μπορεί βέβαια να κατοχυρώνονται και σε άλλο υπερκείμενο των νόμων επίπεδο (το κοινοτικό δίκαιο ή κυρωμένη διεθνή συνθήκη) ,οπότε όμως ισχύουν γι 'αυτόν το λόγο στο επίπεδο αυτό .Έτσι και οι περιορισμοί τους προβλέπονται αποκλειστικά στα νομοθετικά τμήματα που τα κατοχυρώνουν .

³ .Άρθρο 4 παρ.3 εδ .2 Συντ .

ασφαλείαν>>¹. Προπάντων όμως ,μετά πρόταση της Κυβερνήσεως η Βουλή ή απουσία της ,ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μπορεί σε περίπτωση εξωτερικών ή ορισμένων εσωτερικών κινδύνων να αναστείλει σε ολόκληρη την επικράτεια ή τμήμα της ορισμένα ατομικά δικαιώματα ². Εκτός του συνταγματικού αυτού πλαισίου ,η επίκληση και εφαρμογή ενός << δικαίου της ανάγκης >> ή << δημοσίου συμφέροντος >> που περιορίζει τα ατομικά δικαιώματα είναι όχι μόνο θεωρητικά απαράδεκτη ,αλλά και πρακτικά αδικαιολόγητη .

Οι περιορισμοί είναι συνήθως αποθετικοί : δεν επιτρέπουν δηλαδή την άσκηση του δικαιώματος κατά ορισμένο τρόπο ,σε ορισμένη περιοχή ή πέρα από ορισμένα όρια (υποχρέωση παραλείψεως ή ανοχής) .Υπάρχουν όμως κατ' εξαίρεση και θετικοί περιορισμοί .Το ίδιο το Σύνταγμα περιέχει τέτοιους ,όπως π .χ την υποχρέωση αναδασώσεως αποψιλούμενου δάσους³ (υποχρέωση πράξεως) .Όπου το Σύνταγμα προβλέπει την << προστασία >> ενός αγαθού, όπως του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος⁴ ή των μνημείων και παραδοσιακών περιοχών και στοιχείων ,ο νομοθέτης μπορεί να επιβάλλει και θετικές υποχρεώσεις ,που όμως δεν μπορούν να εξουδετερώσουν το δικαίωμα. Ειδικώς στην περίπτωση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας ,ο νομοθέτης μπορεί να επιβάλλει και θετικές υποχρεώσεις (π .χ συντηρήσεως της ιδιοκτησίας) ,που μόνον όταν εξουδετερώνουν το εύλογο όφελος της ιδιοκτησίας μπορούν να αποτελούν απαλλοτρίωση και να θεμελιώνουν αξίωση αποζημιώσεως .

3.4.Σχέση δικαιώματος και περιορισμού

Ορισμένα ατομικά δικαιώματα διακηρύσσονται από τα Συνταγματικά κείμενα κατά τρόπο απόλυτο ,χωρίς δηλαδή να συνοδεύονται από περιορισμούς ή να παρέχεται στον κοινό νομοθέτη έδαφος επιβολής των, όπως π .χ ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου .Τόσο το πεδίο αναφοράς όσο και το πεδίο προστασίας των δεν εξαρτώνται από καμία επιφύλαξη ,γενική ή ειδική του νομοθέτη .Και για την κατηγορία των δικαιωμάτων αυτών η θεωρία δέχεται είτε τους εγγενείς περιορισμούς που

¹ .Άρθρο 11 παρ.2 εδ .2 Συντ .

² .Άρθρο 48 Συντ .όπως αναθεωρήθηκε .

³ .Άρθρο 117 παρ.3 Συντ .

⁴ .Άρθρο 24 παρ.1 και 6 .

υπαγορεύονται από την αρχή του σεβασμού των δικαιωμάτων των τρίτων ή το κοινωνικό και το δημόσιο συμφέρον είτε με την συγκεκριμένη στάθμιση των αγαθών που συγκρούονται από την άσκηση των δικαιωμάτων αυτών με τα έννομα αγαθά τρίτων¹. Στα περισσότερα όμως δικαιώματα το πεδίο προστασίας τους τελεί υπό την επιφύλαξη, γενική ή ειδική, του νομοθέτη. Στις περιπτώσεις αυτές πρέπει να διακρίνουμε μεταξύ εννόμου αγαθού και προστασίας του είτε με αποχή του Κράτους είτε με θετική ρύθμιση. Η εννοιολογική οριοθέτηση του προστατευτέου αγαθού άλλοτε είναι απόλυτη χωρίς να αφήνεται στο νομοθέτη έδαφος για τη διαμόρφωση της, όπως συμβαίνει με την προσωπική ασφάλεια (άρθρ.5 παρ.3 εδ.β), άλλοτε όμως είναι σχετική είτε γιατί ο Συντακτικός νομοθέτης αναφέρεται στην προστατευτέα αξία χρησιμοποιώντας μία έννοια που πρέπει να καθορισθεί ως προς το περιεχόμενο της και την έκταση της από το νομοθέτη, όπως συμβαίνει με την προστασία της ιδιοκτησίας (άρθρ.17 Συντ.) είτε γιατί ο συντακτικός νομοθέτης χρησιμοποιεί αξιολογικές έννοιες, που από τη φύση τους έχουν ελαστικό και μεταβλητό περιεχόμενο (π.χ προστασία της τιμής). Εξ άλλου ως προς την έκταση της προστασίας που παρέχει στην προστατευτέα αξία ο Συντακτικός νομοθέτης σε μερικές περιπτώσεις εξαντλεί στη σχετική διάταξη ολόκληρο το περιεχόμενο του νομικού περιορισμού του Κράτους, ιδίως στις περιπτώσεις, που η προστασία έχει περιεχόμενο καταλυτικό (απαγόρευση της αναδρομής των ποινικών νόμων, 7 παρ.1). Άλλοτε όμως είτε περιχαρακώνει στενά τα όρια της κρατικής παρεμβάσεως, προβλέποντας εξαντλητικά τις προϋποθέσεις περιορισμού των ατομικών δικαιωμάτων (στέρηση ιδιοκτησίας, άρθρ.17 παρ.2, 3 και 4, περιορισμοί στην ελευθερία της λατρείας, άρθρο 13 παρ.2), είτε το περιεχόμενο της προστασίας συμπίπτει με τον καθορισμό της προστατευτέας αξίας και την έκταση της, όπως διαμορφώνεται κάθε φορά από τον κοινό νομοθέτη χαρακτηριστική είναι από την άποψη αυτή η οικονομική ελευθερία του εμπορίου και της βιομηχανίας που στα προηγούμενα Συντάγματά μας στεγαζόταν στην αρχαϊκή διατύπωση του απαραβίαστου της προσωπικής ελευθερίας. Σε άλλες τέλος περιπτώσεις στο Σύνταγμα

¹ Δ. Τσάτσου, οπ. cit, σελ. 265, Αρ. Μάνεση, Συνταγματική θεωρία και πράξη, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 65.

περιέχονται επιφυλάξεις στον νομοθέτη ,είτε γενικές είτε ειδικές ,να περιορίσει ή ρυθμίσει το ατομικό δικαίωμα.

3.5.Σχέση δικαιώματος και νόμου .Αποστολή του νόμου

Οι θεωρητικοί του Συνταγματικού Δικαίου επιχειρούν τη συστηματική κατάταξη του πλήθους των παραπομπών στον νόμο με τις οποίες είναι άρρηκτα συνυφασμένες οι συνταγματικές διατάξεις που αναφέρονται στα ατομικά δικαιώματα .Ο καθηγητής Φ .Βεγλερής ,αναλύοντας την πληθώρα των παραπομπών αυτών στο Σύνταγμα του 1975 ,προτείνει μια διάκριση ανάμεσα σε δύο κατηγορίες διατάξεων : εκείνες που αναθέτουν στον νόμο να καθορίσει την έκταση ,τους όρους και τις διαδικασίες εφαρμογής των περιορισμών με τους οποίους το Σύνταγμα οριοθετεί κάποιο δικαίωμα και εκείνες που αναφέρονται στον νόμο για να διασφαλίσει την άσκηση του δικαιώματος¹. Άσχετα από τη συστηματική αξία των διακρίσεων αυτών ,η συμβολή του νόμου στην οριοθέτηση των ατομικών δικαιωμάτων και την διασφάλιση της ασκήσεως των έχει πρωταρχικά ένα εγγυητικό χαρακτήρα .Προβλέποντας τα αναγκαία μέτρα για την αποτελεσματική διασφάλιση των ατομικών ελευθεριών ο νομοθέτης εκπληρώνει μια αποστολή εγγυήσεως των ελευθεριών αυτών που του ανέθεσε το Σύνταγμα .Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και όταν οριοθετεί το πεδίο εφαρμογής της ατομικής ελευθερίας ιδίως όταν συμβιβάζει συνταγματικές επιταγές με αντιτιθέμενους σκοπούς .Μία συνταγματική ελευθερία δεν μπορεί να θεωρηθεί σαν πραγματικά προστατευόμενη παρά μόνον όταν έχει καθορισθεί με ακρίβεια το πεδίο εφαρμογής της και έχουν διασφαλισθεί οι συγκεκριμένοι όροι της ασκήσεως της.

---

¹ .Φ.Βεγλερή ,Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου ,1982 ,σελ .14

4.-Σχέσεις μεταξύ ατομικών δικαιωμάτων: Συρροή και Σύγκρουση

4.1. Συρροή θεμελιωδών δικαιωμάτων

Τα θεμελιώδη δικαιώματα αφορούν διάφορες και πολλαπλές περιοχές της ανθρώπινης ζωής¹. Αναπόφευκτα, οι περιοχές αυτές, εν μέρει τουλάχιστον, αλληλοκαλύπτονται ώστε το ίδιο περιστατικό (<<πραγματικό>>, Sachverhalt) να μπορεί να υπαχθεί σε κανόνες δικαίου που κατοχυρώνουν διάφορα ατομικά δικαιώματα.

Για συρροή θεμελιωδών δικαιωμάτων γίνεται λόγος στις περιπτώσεις, κατά τις οποίες μία και η αυτή ανθρώπινη ενέργεια εμπίπτει στο περιεχόμενο και επομένως προστατεύεται από περισσότερες διατάξεις θεμελιωδών δικαιωμάτων².

Στις περιπτώσεις συρροής πρόκειται για ένα και το αυτό <<πραγματικό>>, δηλαδή βασικά για μία και την ίδια πράξη, την ίδια ανθρώπινη ενέργεια, η οποία εμπίπτει καθολικά ή μερικά, όχι σε ένα, αλλά σε περισσότερα θεμελιώδη δικαιώματα. Μία και η αυτή ανθρώπινη συμπεριφορά συνιστά ταυτόχρονη άσκηση περισσότερων ατομικών ελευθεριών. Στις περιπτώσεις αυτές συρρέουν, συναντώνται περισσότερα δικαιώματα και συντρέχει η ταυτόχρονη εφαρμογή των αντίστοιχων συνταγματικών διατάξεων στην ίδια περίπτωση. Πρόκειται για πολλαπλή συνταγματική προστασία του ίδιου φορέα δικαιώματος. Έτσι π.χ η αστυνομική έρευνα στην κατοικία του Α στην οποία αυτός και διάφοροι συνιδεάτες του ασκούν θρησκευτική λατρεία, φαίνεται να θίγει το άσυλο της κατοικίας, το δικαίωμα συναθροίσεως, το δικαίωμα θρησκευτικής λατρείας και το δικαίωμα ελεύθερης αναπτύξεως της προσωπικότητας και συμμετοχής στην κοινωνική ζωή της χώρας³. Η απαγόρευση εκδόσεως της εφημερίδας ενός κόμματος φαίνεται να θίγει την ελευθερία του τύπου, την ελευθερία της γνώμης, την ελευθερία

¹ Βλ. Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ .Ν. ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ,Α' (2005), σελ. 128-131 .

² Έτσι λ.χ. συγκέντρωση στην οποία εξαγγέλλεται η ίδρυση πολιτικού κόμματος εμπίπτει στο άρθρο 5 παρ.1 ,ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, συμμετοχή στην πολιτική ζωή, στο άρθρο 11 που προστατεύει τις συναθροίσεις, στο άρθρο 14 αρ. 1 ελευθερία έκφρασης και διάδοσης των στοχασμών, στο άρθρο 29 παρ.1 ,ελευθερία ίδρυσης πολιτικών κομμάτων .

³ Άρθρα 5 παρ.1 ,9 ,11 και 13 παρ.2 Συντ .

λειτουργίας του κόμματος ,την επαγγελματική ελευθερία των δημοσιογράφων, εργατών τύπου κλπ ,το δικαίωμα της ιδιοκτησίας και την ελευθερία αναπτύξεως της προσωπικότητας και συμμετοχής στην κοινωνική ,οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας¹ .Πράγματι ,δεν είναι συχνές οι περιπτώσεις ,που είναι προφανές ότι ένα μόνο ατομικό δικαίωμα θίγεται και μία μόνο διάταξη εμφανίζεται ως εφαρμοστέα .

Σε πολλές περιπτώσεις η συρροή δεν είναι αληθής ,αλλά φαινομενική² .Η υπαγωγή μιας πράξης σε περισσότερα θεμελιώδη δικαιώματα αποτελεί τότε και μόνο ερμηνευτικό πρόβλημα ,όταν δύο ή περισσότερα θεμελιώδη δικαιώματα ,στα οποία υπάγεται η ενέργεια αυτή προβλέπουν διαφορετικής έκτασης περιορισμούς .Για την επίλυση του προβλήματος της συρροής και για την επίτευξη της μεθοδολογικής καθαρότητας και συνέπειας³ ,ώστε στην μείζονα πρόταση του δικανικού συλλογισμού να αναφέρονται οι συνταγματικές διατάξεις που αρμόζει κάθε φορά να αναφερθούν ,θα πρέπει να πορευθούμε με κάποιες αρχές-κανόνες :

-Ο κανόνας << *lex specialis derogat legi generali* >> (δηλ .ειδική διάταξη υπερισχύει της γενικής διάταξης) διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο και βρίσκει πρόσφορο πεδίο εφαρμογής στο χώρο των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων⁴ .Σχέση γενικού προς ειδικού υφίσταται εφ 'όσον το πραγματικό της *lex specialis* περιέχει όλα τα στοιχεία της *lex generalis* και επιπλέον ,ένα τουλάχιστον επιπρόσθετο στοιχείο .Η ειδική διάταξη είτε αντιτίθεται στη γενική είτε την εκφράζει συγκεκριμενοποιώντας την ,εξειδικεύοντάς την προηγείται από αυτήν και εφαρμόζεται αποκλειστικά κατ 'αποκλεισμό της γενικής διάταξης .

¹ .Άρθρα 5 παρ.1 ,14 ,17 παρ.1 ,22 παρ.1 και 29 παρ.1 Συντ .

² .Βλ .ΑΝΔΡΕΑΣ Γ .ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ ,<< ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ >> ,ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ ,ΤΟΜΟΣ Γ΄ -Ημίτομος Ι (2005) ,σελ .243-244 .

³ .Βλ .ΚΩΣΤΑΣ Χ . ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ ,<< ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ >> , (2002),σελ .99-101 .

⁴ .Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας σχέσης αποτελεί το άρθρο 29 παρ.1 (Δικαίωμα ίδρυσης Σωματείου ή άλλης ένωσης προσώπων) ,ώστε έτσι αν κάποιος ιδρύσει πολιτικό κόμμα ενεργεί κατά τρόπο που εμπίπτει μόνο στο άρθρο 29 παρ.1 ,το οποίο ως *lex specialis* εκτοπίζει τη *lex generalis* του άρθρου 12 παρ.1 .

-Μια δεύτερη αρχή ,η οποία όμως προϋποθέτει ίση νοηματική σχέση της πράξης προς δύο ή περισσότερα θεμελιώδη δικαιώματα ,είναι η << in dubio pro libertate >> ,που διαχέει την προστασία της προσωπικής ελευθερίας, επιβάλλοντας να δεχτούμε πως εφ' όσον μια και η ίδια πράξη εμπίπτει εξίσου στο προστατευτικό περιεχόμενο θεμελιωδών δικαιωμάτων ,τότε εφαρμόζεται η διάταξη με τους λιγότερους περιορισμούς .

Η γενικότερη από όλες τις διατάξεις περί ατομικών δικαιωμάτων περιέχεται στο άρθρο 2 παρ.1 ,κατά το οποίο << ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της πολιτείας >> .Στην << πρωταρχική>> αυτή υποχρέωση της πολιτείας αντιστοιχεί << πρωταρχικό >> δικαίωμα του ατόμου .Όχι μόνο η απαγόρευση της προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας κατά το άρθρο 7 παρ. 2 αλλά όλα τα δικαιώματα ,συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος ίσης μεταχειρίσεως ,απορρέουν από το δικαίωμα της ανθρώπινης αξίας .Για τον ερμηνευτή του Συντάγματος όμως η διάταξη του άρθρου 2 παρ.1 είναι εφαρμοστέα όχι παράλληλα με όλες τις άλλες διατάξεις περί ατομικών δικαιωμάτων ,αλλά μόνο στις περιπτώσεις που δεν μπορούν να υπαχθούν σε μια από τις τελευταίες .Τέτοιες περιπτώσεις αφορούν π .χ την προστασία του κυοφορουμένου ,αν θεωρηθεί ότι η προστασία της ζωής στο άρθρο 5 παρ. 2 αρχίζει μετά τον τοκετό .

Η δεύτερη σε βαθμό γενικότητας διάταξη περιέχεται στο άρθρο 5 παρ.1 που κατοχυρώνει το δικαίωμα της ελεύθερης αναπτύξεως της προσωπικότητας και της συμμετοχής στην κοινωνική ,οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας .Η διάταξη αυτή ,που εγγυάται τόσο την ελευθερία όσο και την συμμετοχή ,τα δικαιώματα δηλαδή του ανθρώπου τόσο ως ατόμου όσο και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου (πρβλ .άρθρο 25 παρ.1) ,εξειδικεύεται ,αν και δεν εξαντλείται ,από τις διατάξεις των << πιο συγκεκριμένων >> δικαιωμάτων .Οι τελευταίες αυτές διατάξεις προηγούνται επομένως στην εφαρμογή, αποκλείοντας το άρθρο 5 παρ.1 ,που δεν εφαρμόζεται παρά μόνο στις περιπτώσεις που η υπαγωγή στις άλλες διατάξεις είναι αδύνατη .Έτσι π .χ ενώ η ελευθερία της εργασίας υπάγεται μόνο στο άρθρο 22 ,η γενική οικονομική

ελευθερία που δεν καλύπτεται από το άρθρο 22 ,είναι έκφραση της ελευθερίας συμμετοχής στην οικονομική ζωή της χώρας ,που κατοχυρώνεται στο άρθρο 2 παρ.1 .

Στα δύο παραδείγματα που δόθηκαν πιο πάνω ,το Σύνταγμα περιέχει ειδικές διατάξεις που είναι εφαρμοστέες κατ 'αποκλεισμό του άρθρου 2 παρ.1. Η επίκληση και εφαρμογή του επομένως στις περιπτώσεις αυτές θα ήταν όχι απλώς περιττή ,αλλά ερμηνευτικά εσφαλμένη .

Το ίδιο ισχύει και στις σχέσεις μεταξύ άλλων γενικών και ειδικών διατάξεων ,που κατοχυρώνουν π .χ την ισότητα γενικά¹ και την ισότητα των φύλων ιδιαίτερα² ,ή την τελευταία αφενός και την ίση αμοιβή ανδρών και γυναικών αφετέρου³· το δικαίωμα της αναφοράς προς τις αρχές γενικά⁴ και την Βουλή ιδιαίτερα⁵· το δικαίωμα συναθροίσεως αφενός⁶ και δημόσιας λατρείας αφετέρου⁷· την ελευθερία της γνώμης⁸ και τη θρησκευτική ελευθερία⁹· το δικαίωμα ενώσεως γενικά¹⁰ και της ιδρύσεως και συμμετοχής σε πολιτικό κόμμα ειδικότερα¹¹ κ.ο.κ .

4.2.Σύγκρουση θεμελιωδών δικαιωμάτων

Ο σπουδαιότερος ίσως περιορισμός των ατομικών αλλά και κοινωνικών δικαιωμάτων προέρχεται από την ανάγκη αμοιβαίας οριοθετήσεως των βιοτικών σχέσεων που ρυθμίζουν καθώς και ένταξης τους στο συνολικό πλαίσιο της συνταγματικής τάξης κατά τρόπο ώστε να διασφαλίζεται η συστηματική και τελολογική ενότητα του Συντάγματος .Έτσι πολλές φορές, καθίσταται ανέφικτη η υλοποίηση κοινωνικού δικαιώματος χωρίς αντίστοιχο περιορισμό ενός ατομικού ,όπως όταν το κράτος πρέπει να απαλλοτριώσει ιδιωτική έκταση ,για να ανεγερθούν εκεί εργατικές κατοικίες (άρθρα 17 παρ.2

¹ .Άρθρο 4 παρ. 1 Συντ .

² .Άρθρο 4 παρ. 2 Συντ .

³ .Άρθρο 22 παρ.1 υποπαρ. 2 Συντ .

⁴ .Άρθρο 10 Συντ .

⁵ .Άρθρο 69 Συντ .

⁶ . Άρθρο 11 Συντ .

⁷ . Άρθρο 13 παρ.2 Συντ .

⁸ . Άρθρο 14 παρ.1 Συντ .

⁹ . Άρθρο 13 Συντ .

¹⁰ . Άρθρο 12 Συντ .

¹¹ . Άρθρο 29 παρ.1 Συντ .

και 21 παρ.4Σ).'Η ακόμη η άσκηση ενός και του αυτού δικαιώματος από πολλούς φορείς του ταυτόχρονα μπορεί να καθίσταται ανέφικτη .Έτσι είναι αδύνατη η ταυτόχρονη ελεύθερη κίνηση των αυτοκινήτων σε πολυσύχναστη διασταύρωση .Με μια πολύ γενική έννοια θα μπορούσε ίσως να υποστηριχθεί ότι ανακύπτει κάποια << σύγκρουση >> ανάμεσα στις συνταγματικά κατοχυρωμένες ατομικές ελευθερίες και τις αρμοδιότητες του δημοκρατικά νομιμοποιημένου νομοθέτη ,παρόλο που ορισμένες φορές η άσκηση της αρμοδιότητας είναι απαραίτητη για την κατοχύρωση της ελευθερίας.

Οποιαδήποτε προσπάθεια επίλυσης του προβλήματος οφείλει να έχει ως αφετηρία τη θεμελιώδη παραδοχή της << τυπικής νομικής ισοδυναμίας όλων των διατάξεων ,οι οποίες περιλαμβάνονται στο Σύνταγμα ¹>>.Κατά συνέπεια δεν τίθεται θέμα in abstracto προτίμησης οποιασδήποτε συνταγματικής διάταξης σε βάρος άλλης ,εκτός βέβαια αν υπάρχει μεταξύ τους σχέση ειδικότητας .Τέτοια σχέση υφίσταται π .χ μεταξύ των άρθρων 5 παρ.2 εδ.α και 7 παρ.3 εδ.β Συντ.,με αποτέλεσμα να μην είναι πάντοτε συνταγματικά απαγορευμένη η θανατική ποινή .Όμως και τα κλασσικά ατομικά δικαιώματα, εφόσον θεωρηθούν ως αρνητικοί κανόνες αρμοδιότητας ,είναι ειδικότεροι σε σχέση με τη γενική νομοθετική αρμοδιότητα της πολιτείας .Πάντως στις περισσότερες περιπτώσεις συγκρούσεων υπάρχει μερική επικάλυψη των πραγματικών των συγκρουόμενων δικαιωμάτων ή άλλων διατάξεων και ταυτόχρονα αντίθεση μεταξύ των έννομων συνεπειών τους .Δεδομένου ότι πρόκειται για τυπικά ισοδύναμες διατάξεις ,η σύγκρουσή τους μπορεί να αντιμετωπισθεί μόνο με βάση << μία ad hoc σχέση προτιμήσεως ανάμεσα τους ,με γνώμονα τη βέλτιστη δυνατή έκβαση στη σύγκρουση των διακυβευόμενων δικαιωμάτων και έννομων αγαθών² >>.Σε αλλοδαπές συνταγματικές τάξεις ,όπως π .χ η αμερικανική ,διαφαίνεται αντίθετα η τάση για a priori αξιολογική ιεράρχηση των ελευθεριών σε << προτιμώμενες >> (preferred freedoms) και μη³.

¹ .ΣτΕ 292/1984 ,Ολ .Το Σύνταγμα 1985 ,επ .Πρβλ .Α .Μάνεση ,Αι εγγυήσεις τηρήσεως του Συντάγματος ,I ,1956 ,206 επ .,240 επ .

² .Κ .Σταμάτης ,Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων ,1997 ,345 .

³ .Βλ .Κ .Μαυριά ,Η ελευθερία του πολιτικού λόγου κατά το Σύνταγμα των Η.Π.Α ,1978 ,59 επ .

Προς την κατεύθυνση της ιεράρχησης συνταγματικών αρχών και δικαιωμάτων φαίνεται να προχωρεί πρόσφατη απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου .Αυτή δέχθηκε ότι η προστασία της ελευθερίας της επιστήμης (άρθρο 16 παρ.1Συντ.) και της έκφρασης (άρθρο 14Συντ.) << επειδή αποσκοπεί στη διαφύλαξη υψίστων κοινωνικών αγαθών ,καλύπτει (νομιμοποιεί) και προσβολές του δικαιώματος της προσωπικότητας που τυχόν συνυπάρχουν στην ενάσκησή τους ,οι οποίες έτσι ,εφόσον δεν προσβάλλεται η αξία του ανθρώπου ,δεν είναι παράνομες διότι η προσωπικότητα ,και αν θίγεται ,έχει στη συγκεκριμένη περίπτωση υποδεέστερη σημασία σε σχέση με το αγαθό των ως άνω ελευθεριών¹ >> .Προκύπτει έτσι μια ιεράρχηση με την αξία του ανθρώπου (άρθρο 2 παρ.1Συντ.) στην κορυφή ,τις ελευθερίες της επιστήμης και της έκφρασης σ' ένα επόμενο επίπεδο και τέλος το – κατοχυρωμένο επίσης στο Σύνταγμα - δικαίωμα της προσωπικότητας υποδεέστερο από αυτές .Το κριτήριο της ιεράρχησης αυτής (υποτίθεται πως) είναι η αξιολόγηση των προστατευόμενων από κάθε διάταξη << κοινωνικών αγαθών >> χωρίς καμία περαιτέρω διευκρίνιση για το πού στηρίζεται η αξιολόγηση αυτή .Όμως ακόμη και αν θεωρηθεί ότι η αξιολόγηση δεν γίνεται αυθαίρετα ,κατά την υποκειμενική κρίση του δικαστή ,αλλά με βάση τις κρατούσες κοινωνικές αντιλήψεις ,το πρόβλημα δεν λύνεται ,αφού παρόμοιες αξιολογήσεις θέτουν αναπόφευκτα θέματα που βρίσκονται από τη φύση τους στο κέντρο της πολιτικής και κοινωνικής αντιπαράθεσης .Εξ άλλου, εφόσον ο ίδιος συντακτικός νομοθέτης δεν προέβη σε ιεράρχηση των συνταγματικών δικαιωμάτων ,δεν επιτρέπεται να τον υποκαταστήσει ο δικαστής .Στη συγκεκριμένη περίπτωση μάλιστα όλα αυτά δεν θα έπρεπε να είχαν απασχολήσει καν το δικαστήριο ,επειδή το επίδικο ζήτημα ,δηλαδή η απάλειψη με δικαστική απόφαση φράσεων από λεξικό της ελληνικής γλώσσας, ρυθμίζεται ειδικά από το άρθρο 14 παρ.3 Συντ.,αφού τέτοια παρέμβαση στην κυκλοφορία του λεξικού ισοδυναμεί με συνταγματικά ανεπίτρεπτη κατάσχεση.

Η άρνηση μιας a priori αξιολογικής ιεράρχησης εμπεριέχει βέβαια τον κίνδυνο της δικαστικής αυθαιρεσίας ,αφού ο δικαστής είναι εκείνος που θα κρίνει τελικά τη συνταγματικότητα των νομοθετικών ρυθμίσεων και της

¹ .Α .Π .13/1999 ,Ολ .,Το Σύνταγμα 1999 ,253 .

διοικητικής πρακτικής .Τίθεται λοιπόν το ζήτημα της αντικειμενικότητας¹ ,ή κατά άλλη άποψη ,της αμεροληψίας 2της δικαστικής κρίσης ,ένα ζήτημα συνυφασμένο άρρηκτα με το γενικότερο θέμα της ερμηνείας του Συντάγματος³.

---

¹ .Α .ΜΑΝΕΣΗΣ ,Ατομικές Ελευθερίες ,1982 ,65 .

² .Δ .ΤΣΑΤΣΟΣ ,Συνταγματικό Δίκαιο ,Τόμ .Γ',1988 ,298-9 .

³ .Πρβλ .Ε .ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ ,Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου ,I ,1991 ,196 επ.

5.- Άρση της σύγκρουσης των συνταγματικών δικαιωμάτων-Η θεωρία ή μέθοδος στάθμισης των συμφερόντων

5.1.Η θεωρία της στάθμισης των συμφερόντων

Τα κρατικά όργανα προκειμένου << να διασφαλίζουν την ανεμπόδιστη και αποτελεσματική άσκηση συνταγματικών δικαιωμάτων >> (άρθρο 25 παρ.1 εδ β Συντ.) οφείλουν να αίρουν τις μεταξύ τους συγκρούσεις .Η άρση αυτής της σύγκρουσης επιτυγχάνεται με τη στάθμιση εκ μέρους του κρατικού οργάνου των συγκρουόμενων συμφερόντων και την επιλογή του επικρατέστερου σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση .Η επιλογή ασκείται κατά διακριτική ευχέρεια ,η οποία ελέγχεται βεβαίως δικαστικώς .Ιεράρχηση δικαιωμάτων σε γενικό επίπεδο δεν είναι νοητή ,διότι όλα αποτελούν συγκεκριμενοποιήσεις της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και οποιαδήποτε ιεράρχηση θα οδηγούσε σε υποκειμενικές κρίσεις και σε πλήρη ανασφάλεια και σχετικοποίηση των δικαιωμάτων .Ο καθορισμός της προτεραιότητας γίνεται με αντικειμενικά κριτήρια ,με τα οποία γίνεται υπαγωγή του επικρατούντος συμφέροντος στο δημόσιο συμφέρον ,σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση .Εν πάση περιπτώσει η άρση της σύγκρουσης πρέπει να γίνεται μετά από στάθμιση των συμφερόντων και κατά τρόπο που εξασφαλίζει τη μεγαλύτερη δυνατή άσκηση όλων των συγκρουόμενων δικαιωμάτων .

Ειδικότερα ,από τους θεωρητικούς της στάθμισης των συμφερόντων γίνεται δεκτό ότι η στάθμιση της εκάστοτε προτεραιότητας ,δηλαδή της μιας και ο περιορισμός της άλλης ατομικής ελευθερίας σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση είναι ζήτημα πραγματικό εξαρτώμενο από τις συντρέχουσες συγκυρίες .Σύμφωνα με τον Γ .Μιχαηλίδη – Νουάρο ,ο οποίος μελετώντας τη σύγκρουση του δικαιώματος επί του ιδιωτικού βίου με το δικαίωμα της ελευθερίας του τύπου¹ δέχεται τη θεωρία της << συγκεκριμένης στάθμισης των αγαθών >> ,η στάθμιση αυτή συντελείται τόσο σε ένα επίπεδο υποκειμενικό που προσδιορίζεται από τη βούληση του ενδιαφερόμενου

¹ .Βλ .Μιχαηλίδης – Νουάρος .Γ. ,Το απαραβίαστο του ιδιωτικού βίου και η ελευθερία του τύπου ,Το Σ, 1983 ,σελ .369 επ .

ατόμου .Η στάθμιση αυτή οφείλει να αναζητήσει την όσο το δυνατό αποτελεσματικότερη προστασία και των δύο συγκρουόμενων δικαιωμάτων. Αυτός ο κανόνας προκύπτει από την αρχή ότι πριν φτάσει ο ερμηνευτής στη διαπίστωση της αντίφασης οφείλει να αναζητήσει τη νοηματική ενότητα του Συντάγματος ,αφού το Σύνταγμα δεν είναι άθροισμα ,αλλά σύστημα κανόνων δικαίου .Η επιλογή του ενός δικαιώματος σε βάρος του άλλου έχει θέση ,αν η προηγούμενη ερμηνευτική προσπάθεια αποδειχθεί in concreto ατελέσφορη .Η αρχή ,λοιπόν ,της στάθμισης των συμφερόντων αποσκοπεί στην ad hoc αξιολόγηση των πραγματικών και νομικών δεδομένων προκειμένου να κριθεί το κατά περίπτωση επικρατέστερο συμφέρον .

5.2.Η θεωρία της στάθμισης των συμφερόντων κατά το Γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο (Γ.Ο.Σ.Δ)

Ο τρόπος άρσης της σύγκρουσης των δικαιωμάτων ,όπως προκύπτει από τη θεωρία της στάθμισης των συμφερόντων ,υποστηρίζεται ένθερμα από την κρατούσα στη γερμανική επιστήμη γνώμη και εφαρμόζεται από την πάγια νομολογία του Γ.Ο.Σ.Δ¹.Από πολύ νωρίς το Γ.Ο.Σ.Δ στράφηκε προς τη λύση του προβλήματος της σύγκρουσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο πεδίο των σχέσεων μεταξύ των ιδιωτών ,αντιμετωπίζοντας τις πιο δύσκολες περιπτώσεις διαπροσωπικής εφαρμογής των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Αναπτύχθηκε έτσι στο πλαίσιο της νομολογίας του Γ.Ο.Σ.Δ η θεωρία ή μέθοδος της στάθμισης των συμφερόντων ,μέθοδος που συνδέεται στενά με την ιδεαλιστικού τύπου αντίληψη που επικρατεί στη Γερμανία για το << αξιολογικό σύστημα >> και την << αξιολογική φύση >> της γερμανικής έννομης τάξης ,αντίληψη που επίσης κυοφορήθηκε και αναπτύχθηκε – όχι μόνο αλλά και – στο πλαίσιο της νομολογίας του Γ.Ο.Σ.Δ .Το πόσο επηρεασμένη είναι η σύγχρονη νομική σκέψη από την ατομικιστική νομική παράδοση γίνεται φανερό από τον τρόπο με τον οποίο επιδιώκεται η λύση του προβλήματος της σύγκρουσης των δικαιωμάτων από την ίδια ,δηλαδή τη

¹ .Βλ .Δημητρόπουλο Α .Συνταγματικά Δικαιώματα ,Γενικό Μέρος ,Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ'.Ημίτομος Ι ,2005 ,σελ .248-249 .

χρησιμοποίηση της μεθόδου της στάθμισης των συμφερόντων .Και είναι σημαντικό στο σημείο αυτό να σημειωθεί ότι η νομολογία του Γ.Ο.Σ.Δ, συνολικά αντιμετωπιζόμενη ,κάθε άλλο παρά θα μπορούσε εύκολα να καταταχθεί στους συνεχιστές της ατομικιστικής νομικής παράδοσης του γερμανικού νομικού χώρου .

Κατά τη μέθοδο της στάθμισης το αρμόδιο κρατικό όργανο έχει βέβαια διακριτική ευχέρεια για την πρόκριση του δικαιώματος που θα επικρατήσει στην κάθε περίπτωση .Η πρόκριση πρέπει ,ωστόσο ,να γίνεται με κριτήρια αντικειμενικά κατά το Γ.Ο.Σ.Δ .Και τούτο γιατί το Σύνταγμα δεν καθιερώνει καμία ιεράρχηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων .Ωστόσο ,αυτό το ζήτημα είναι πολύ αμφίβολο στη γερμανική επιστήμη ` ακόμη και στο Γ.Ο.Σ.Δ υπάρχει διαφωνία με την έννοια της έκδοσης άκρως συνθετικού ως προς το ζήτημα αυτό αποφάσεων .Ειδικότερα ,οι αποφάσεις της 16-1-1957 (BverfGE 6 ,40) και 15-1-1958 (BverfGE 7 ,215) δέχθηκαν μια ιεράρχηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων .Η πρώτη απόφαση ομιλεί περί των << υπερτάτων αρχών >> της αξιολογικής τάξεως ,η αναθεώρηση των οποίων απαγορεύεται (άρθρα 1 και 20 του Θεμ .Νόμου) ενώ η δεύτερη απόφαση χαρακτηρίζει ρητά την αξιολογική τάξη των θεμελιωδών δικαιωμάτων ως ιεραρχική αξιολογική τάξη. Αντίθετα οι αποφάσεις της 20-10-1960 (BverfGE 12 ,52 επ .) και 4-10-1965 (BverfGE 19 ,138) δέχονται ισοτιμία των σ `αυτές των αναφερομένων συνταγματικών διατάξεων .Πάντως ,από την αρχή της ισοτιμίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων υπάρχει μια αυτονόητη εξαίρεση ,αφορώσα την ανθρώπινη ζωή αυτή ` είναι η υπέρτατη αξία και αποτελεί μάλιστα την προϋπόθεση όλων των άλλων θεμελιωδών δικαιωμάτων .Η νομολογία του Γ.Ο.Σ.Δ θεώρησε ως άξια τα κατοχυρούμενα από το άρθρο 5 παρ.1 του Θεμ .Νόμου δικαιώματα (δικαίωμα εκδήλωσης της γνώμης και δικαίωμα πληροφορήσεως ,ελευθερία τύπου και ελευθερία ανακοινώσεων από το ραδιόφωνο και τον κινηματογράφο) μεταξύ τους και με το δικαίωμα προσωπικότητας (άρθρο 1 παρ.1 σε συνδυασμό με το άρθρο 1 παρ. Θεμ. Νόμου ,αντίστοιχα άρθρα 51 και 2 παρ.1 ελληνικού Συντάγματος) καθώς και το τελευταίο δικαίωμα και την ελευθερία της τέχνης (άρθρο 5 παρ.1 Θεμ. Νόμου ,άρθρο 16 παρ.1 εδ .α ελληνικού Συντάγματος) ,αντίθετα το

Δικαστήριο δέχθηκε το προβάδισμα ελευθερίας εκδηλώσεως της γνώμης απέναντι ενός ιδιωτικού έννομου αγαθού (ελευθερία αναπτύξεως της προσωπικότητας) όταν μάλιστα η πρώτη ελευθερία εξυπηρετεί ιδεολογικούς και όχι ιδιωτικούς ,ιδιοτελείς ,οικονομικούς σκοπούς` κατ' αρχήν το προβάδισμα του δικαιώματος της προσωπικότητας απέναντι της κερδοσκοπικής δραστηριότητας ,π .χ της οικονομικής διαφήμισεως` το προβάδισμα του συμφέροντος της επίκαιρης ενημέρωσης της κοινής γνώμης σχετικά με τα εγκλήματα απέναντι του δικαιώματος προσωπικότητας του δράστου στη συγκεκριμένη περίπτωση` και κατ' αρχήν το προβάδισμα της ζωής του κυοφορουμένου απέναντι του δικαιώματος αυτοδιαθέσεως της γυναίκας (άρθρο 2 παρ.1 Θεμ .Νόμου) .

Εκ των άνωθεν αναφερομένων προκύπτει ότι το δικαίωμα της ζωής δεν μπορεί να σταθμισθεί σε καμία περίπτωση με τα άλλα θεμελιώδη δικαιώματα, έχοντας πάντοτε το προβάδισμα απέναντι αυτών .Κατ' ακολουθία ,ο καθορισμός της προτεραιότητας μεταξύ των συγκρουόμενων δικαιωμάτων είναι ζήτημα πραγματικό και πρέπει να γίνεται ανάλογα με τη σημασία που έχουν τα δικαιώματα αυτά *in concreto* .Η περιπτωσιολογική κρίση της σπουδαιότητας των επιμέρους δικαιωμάτων είναι πρόδηλα ασυμβίβαστη με τις αρχές της ασφάλειας του δικαίου και του προβλεπτού κρατικών πράξεων, γεγονός κατακριτέο¹ .Εντούτοις ,δεν υπάρχει *de lege lata* άλλος τρόπος άρσης των συγκρούσεων θεμελιωδών δικαιωμάτων ,κατά τους υπέρμαχους αυτής της γερμανικής νομικής μεθόδου .Βέβαια ,η ασθενής περιπτωσιολογική βάση της μεθόδου στάθμισης των συμφερόντων έγινε αντιληπτή από το Γ.Ο.Σ.Δ ,το οποίο σε μια ύστατη προσπάθεια υπεράσπισης αυτής της μεθόδου προβαίνει σε ένα συνδυασμό της θεωρίας της στάθμισης των συμφερόντων και της αρχής της πρακτικής αρμονίας που ανέπτυξε ο καθηγητής Hesse .Κ . σε συνδυασμό με την αρχή της ενότητας .Με άλλες λέξεις το δικαστήριο προσπαθεί να άρει τη συγκεκριμένη σύγκρουση θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά τέτοιο τρόπο ,ώστε να πετυχαίνει τη μεγαλύτερη δυνατή άσκηση όλων των συγκρουόμενων δικαιωμάτων με τον ανάλογο περιορισμό τους .Μόνο στην περίπτωση αδυναμίας επιτεύξεως του σκοπού αυτού μπορεί ο δικαστής

¹ .Βλ .Ράικο .Α .ό .π .σελ .237 .

να δώσει μετά από στάθμιση συμφερόντων ,το προβάδισμα σε ένα δικαίωμα σε βάρος του άλλου .Έτσι ,π .χ στην περίπτωση του δικαιώματος δημόσιας συναθροίσεως, που εμποδίζει συνήθως την κυκλοφορία πεζών και οχημάτων και τη λειτουργία καταστημάτων (σύγκρουση ελευθερίας συναθροίσεως ,ελευθερίας κινήσεως και επαγγελματικής ελευθερίας) το κρατικό όργανο οφείλει με τον ανάλογο περιορισμό του χρόνου ή του τόπου πραγματοποίησης της συνάθροισης να πετύχει τη μικρότερη δυνατή προσβολή των δύο άλλων θεμελιωδών δικαιωμάτων .

5.3.Η αρχή της αναλογικότητας – Η στάθμιση συμφερόντων

Η αρχή της αναλογικότητας επιτάσσει την ύπαρξη εύλογης σχέσης, εύλογης αναλογίας ,ανάμεσα στον επιδιωκόμενο σκοπό και στον περιορισμό συνταγματικού δικαιώματος ,ως μέσου για την επίτευξη του σκοπού .Ο περιορισμός πρέπει να συγκεντρώνει τις ιδιότητες της καταλληλότητας και της αναγκαιότητας .Η αρχή της αναλογικότητας προσδιορίζει τη σχέση ανάμεσα στο σκοπό του νομοθέτη (κοινό δίκαιο) και το μέσο που χρησιμοποιεί για την επίτευξη του και το οποίο περιορίζει συνταγματικό δικαίωμα (συνταγματικό δίκαιο) .Η αρχή της αναλογικότητας κατοχυρώνεται πλέον (ύστερα από τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001)¹ και ρητώς από το άρθρο 25 παρ.1 εδ. δ Συντ .,όπου ορίζεται ότι οι κάθε είδους περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων πρέπει να σέβονται την αρχή της αναλογικότητας .Τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας ,περιορισμοί επιτρέπεται να επιβάλλονται, μόνον εφόσον είναι αναγκαίοι και ανταποκρίνονται πραγματικά σε στόχους γενικού ενδιαφέροντος ή στην ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών τρίτων .Η καταγωγή της αρχής της αναλογικότητας ανάγεται στο γερμανικό αλλά και στο γαλλικό αστυνομικό δίκαιο .Κατά το Γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο ο νομοθετικός περιορισμός του συνταγματικού δικαιώματος πρέπει να ανταποκρίνεται προς τα πράγματα ,να θεμελιώνεται στη φύση του πράγματος και δεν επιτρέπεται ο νομοθέτης να

¹ .Πριν από τη ρητή καθιέρωσή της η αρχή της αναλογικότητας συνήγετο από τα άρθρα 5 παρ .1 και 25 παρ .1 .

εισάγει περιορισμούς ξένους προς αυτή .Την αρχή εφαρμόζει το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ,το οποίο και δέχεται με τη νομολογία του ,ότι οι πράξεις των κοινοτικών οργάνων πρέπει να τελούν σε ανάλογη προς σκοπό σχέση και να μην υπερβαίνουν το απαραίτητο για την επίτευξη του μέτρο ¹.Η αρχή καθιερώνεται στα άρθρα 8-11 ΕΣΔΑ και εφαρμόζεται στη νομολογία του ΕΔΔΑ .Η αρχή της αναλογικότητας περιείχετο ήδη στην παλαιότερη νομολογία του ΣΤΕ και εμφανίζεται ρητά μετά το 1984 .Κατά την ελληνική νομολογία η αρχή της αναλογικότητας συνάγεται από την έννοια του κράτους δικαίου. Ιδιαίτερη είναι η σημασία της αρχής της αναλογικότητας αναφορικά προς την κατά το άρθρο 5 παρ.3 προσωπική ελευθερία και την προσωποκράτηση ως περιορισμό της ελευθερίας αυτής .Για την επιβολή της προσωποκράτησης ,ως βαρύτατου περιορισμού ,δεν αρκεί η νομοθετική πρόβλεψη ,αλλά πρέπει να εκτιμά ο δικαστής και σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση ,αν και κατά ποίο βαθμό το μέτρο αυτό είναι αναγκαίο και πρόσφορο για τον συγκεκριμένο οφειλέτη ,αφού ληφθούν υπόψη όλα τα πραγματικά περιστατικά .

Επιδιωκόμενος σκοπός του νομοθέτη και χρησιμοποιούμενο μέσο αποτελούν τους δύο άξονες της σχέσης ,την οποία προτείνει η αρχή της αναλογικότητας για την εξέταση της νομιμότητας του περιορισμού των συνταγματικών δικαιωμάτων .Τα ελληνικά δικαστήρια ελέγχουν << τον δηλωμένο σκοπό του νόμου >> .Θα πρέπει δηλαδή να είναι σύμφωνος προς το Σύνταγμα ο σκοπός του νομοθέτη ,όπως δηλώνεται κατά τρόπο επίσημο, είτε στην αιτιολογική έκθεση είτε κατά τη συζήτηση ,όπως αποτυπώνεται στα πρακτικά .Δεν ελέγχεται όμως δικαστικά η αλήθεια του δηλωμένου σκοπού του νομοθέτη ,αν δηλαδή ο νομοθέτης χρησιμοποιεί τη νομοθετική του εξουσία για σκοπό διάφορο από εκείνο που επίσημα δηλώνεται .<<Κατά τεκμήριο >> τα παραγωγικά αίτια της βούλησης του νομοθέτη συμπίπτουν με τον δηλωμένο σκοπό ,δημιουργούμενου έτσι ενός <<τεκμηρίου συνταγματικότητας²>> . Κατά την νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας οι περιορισμοί πρέπει <<να συνάπτονται προς τον υπό του νόμου

¹ .ΔΕΚ C – 359/92 , ΝοB 1996 ,σ .110 .

² .Τσάτσος .Θ .,Το πρόβλημα της ερμηνείας του Συνταγματικού Δικαίου ,1970 .σ .28 επ .

επιδιωκόμενο σκοπό>>.Τα στάδια της μεθόδου της αναλογικότητας είναι τα εξής :

(α) Η προσφορότητα ,καταλληλότητα .Κατάλληλος είναι ο περιορισμός, όταν μπορεί να επιφέρει το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα .Η αρχή απαιτεί ,όπως ο εισαγόμενος νομοθετικός περιορισμός αποτελεί κατ 'είδος και έκταση πρόσφορο μέσο για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού .

(β) Η αναγκαιότητα .Αναγκαίος είναι ο περιορισμός ,όταν αποκλείεται η επιλογή άλλου ,εξίσου μεν αποτελεσματικού ,λιγότερου όμως περιοριστικού μέτρου .Αν δηλαδή το ίδιο αποτέλεσμα είναι δυνατόν να επιτευχθεί με μικρότερο περιορισμό ,τότε ο επιβαλλόμενος δεν είναι αναγκαίος και κατά συνέπεια δεν είναι σύμφωνος προς την αρχή της αναλογικότητας .Στην νομολογία του ΣΤΕ φαίνεται να παγιποιείται η θέση ότι η έκταση του περιορισμού συνταγματικού δικαιώματος ελέγχεται δικαστικά και κυρίως αν ο περιορισμός υπερβαίνει το αναγκαίο μέτρο .Εφόσον στον νόμο προβλέπονται περισσότεροι περιορισμοί ,η διοίκηση οφείλει να εφαρμόζει τους κατ 'αρχήν ηπιότερους .

(γ) Στην αρχή της αναλογικότητας εντάχθηκε η στάθμιση των συμφερόντων ,η οποία αρχικά μάλλον εθεωρείτο ως αυτοτελής μέθοδος .Προς τη λύση του προβλήματος της σύγκρουσης των δικαιωμάτων ,στο πεδίο των μεταξύ ιδιωτών σχέσεων ,στράφηκε το γερμανικό ομοσπονδιακό συνταγματικό δικαστήριο (Γ.Ο.Σ.Δ.) ,το οποίο είχε να αντιμετωπίσει από τις πλέον δύσκολες περιπτώσεις εφαρμογής των θεμελιωδών δικαιωμάτων .

5.4.Κριτική για τη θεωρία της στάθμισης των συμφερόντων

Κατά τη θεωρία της στάθμισης των συμφερόντων προβάλλει έντονα ο κίνδυνος των υποκειμενικών κρίσεων του πολιτειακού οργάνου (διοικητικού και τελικά ίσως και του δικαστή) .Θέλοντας να τονίσουν αυτόν τον κίνδυνο οι θεωρητικοί οπαδοί της εν λόγω θεωρίας παρατηρούν τα εξής :<<Η διακριτική ευχέρεια που έχει ,σ 'αυτές τις περιπτώσεις το αρμόδιο κρατικό όργανο πρέπει να ασκείται με κριτήρια αντικειμενικά και όχι με βάση αυθαίρετες κατατάξεις

και υποκειμενικές κρίσεις ιδεολογικής ή πολιτικής υφής>>¹. Τις πιο πολλές φορές ,όταν η εύλογη στάθμιση είναι και προφανής αυτή η ερμηνευτική υπόδειξη ,εύστοχη στην αφηρημένη της διατύπωση ,στηρίζει την ορθή και αποδεκτή λύση .Τα πράγματα ,όμως ,δυσκολεύουν από τη φύση τους σε οριακές περιπτώσεις ,εκεί δηλαδή που το κριτήριο της εύλογης λύσης δεν είναι προφανές ,εκεί που τα συγκρουόμενα και συνταγματικά προστατευόμενα συμφέροντα είναι στη συγκεκριμένη τους έκφραση ισότιμα και ισοβαρή .Για τέτοιες περιπτώσεις η θεωρία των αντικειμενικών κριτηρίων ή των εκτιμήσεων που ούτε ιδεολογικής ούτε πολιτικής υφής είναι ,υπόκειται στην εξής κριτική ².

(i) Διερωτόμεθα αν υπάρχει πάντοτε δυνατότητα αντικειμενικής κρίσης από ένα μέλος της κοινωνίας που ασκεί δημόσιο λειτούργημα και που καλείται κατά την άσκηση του λειτουργήματός του να κάνει αξιολογικές επιλογές .Και ο δημόσιος λειτουργός ζει και μετέχει ως άτομο στην κοινωνική σύγκρουση. Όταν κληθεί να σταθμίσει μια σύγκρουση ,π .χ .μεταξύ θρησκευτικής ελευθερίας και ελευθερίας του τύπου (άρθρα 13 παρ.2 και 14 παρ.2) τελικά δεν μπορεί να αποφύγει την απάντηση στο ερώτημα ,ποιο είναι το αγαθό που είναι – έστω και μόνο στη συγκεκριμένη περίπτωση – άξιο περισσότερης προστασίας .Αυτή η κρίση όμως έχει από τη φύση της ,από το είδος του επίδικου προβλήματος ,περιεχόμενο ιδεολογικό ή και πολιτικό .

(ii) Αυτό που θα μπορούσε – ή μάλλον θα έπρεπε – κανείς να αξιώσει από το επιφορτισμένο με τη στάθμιση των συγκρουόμενων δικαιωμάτων όργανο της πολιτείας είναι όχι η ανέφικτη και ίσως ανύπαρκτη αντικειμενικότητα ,αλλά η αμεροληψία του .Η διαφορά ανάμεσα στην αντικειμενικότητα και στην αμεροληψία είναι η εξής :Με την αντικειμενικότητα επιχειρείται ο συχνά ανέφικτος αποχωρισμός της αξιολογικής κρίσης από την ιδεολογική και πολιτική συγκρότηση του κρίνοντος φορέα του οργάνου .Με την αμεροληψία ,αντίθετα ,επιχειρείται ο αποχωρισμός της αξιολογικής κρίσης του οργάνου από τους ενδεχόμενους δεσμούς του με τα πρόσωπα ή τα συμφέροντα της συγκεκριμένης σύγκρουσης .

¹ .Βλ .Μάνεση Α .,ό.π .,σελ .65

² .Βλ .Τσάτσο .Δ .,ό.π. σελ .298-300 .

(iii) Από τις παραπάνω επισημάνσεις γύρω από το πρόβλημα της στάθμισης των συμφερόντων προκύπτει πως ούτε στο θέμα αυτό μπορεί να υπάρξει πάντοτε μια ορθή λύση ,λύση που θα είναι (δήθεν) άσχετη με την κατ' ανάγκη προερμηνευτική επιλογή του ερμηνευτή¹ .Η άποψη της μιας ορθής λύσης ,που μας εξασφαλίζει η νομική μέθοδος της ερμηνείας που αντιδιαστέλλεται μάλιστα με κάποια υποθετική ερμηνεία² ,εκτίθεται σε δύο σοβαρούς επιστημονικούς κινδύνους :Πρώτον ,θα πρέπει να της αποδοθεί το –ασφαλώς όχι ηθελημένο –αποτέλεσμα της απροσδόκητης αναβίωσης της θεωρίας της πολιτικής ουδετερότητας ,άποψη με μοναρχική προέλευση και με ιστορικά αποδεδειγμένη δημοκρατική λειτουργία .Δεύτερον ,η κατασκευή της αντιδιαστολής μεταξύ <<νομικής>> και <<πολιτικής>> ερμηνείας ,επιτρέπει την παρατήρηση πως <<το σχήμα νομική-πολιτική ερμηνεία του Συντάγματος αποδίδει πρόθυμα το χαρακτηρισμό (μάλλον τη μορφή) της πολιτικής ερμηνείας σε κάθε εκδήλωση ερμηνευτικής διαφωνίας ,σε κάθε περίπτωση προβολής διαφορετικών ερμηνευτικών προτάσεων .Μέσα στο σχήμα αυτό νομική ερμηνεία είναι όποια πολύ απλά πρόλαβε να αυτοχαρακτηρισθεί έτσι>> ³.

Υπάρχουν ,βέβαια ,περιπτώσεις ,όπου η σύγκρουση των δικαιωμάτων είναι εγγενής .Έτσι ,π .χ οι διατάξεις του άρθρου 24 για την προστασία του περιβάλλοντος ,για τη χωροταξική αναδιάρθρωση της χώρας ,για την προστασία των μνημείων και παραδοσιακών περιοχών θα παρέμεναν απλό ευχολόγιο αν δεν γινόταν δεκτό ότι ισχύουν στο μέτρο που η πραγμάτωση τους συνεπάγεται περιορισμό της ιδιοκτησίας .Γι 'αυτό και εύλογα το Συμβούλιο της Επικρατείας έκρινε πως σε αρκετές περιπτώσεις το άρθρο 24 κατισχύει του άρθρου 17 .Αυτή η τοποθέτηση του δικαστηρίου επέτρεψε τη διαμόρφωση μιας νομολογίας αρκετά ανοιχτής στο θέμα αυτό .

¹ .Βλ .Τσάτσο .Δ .Συνταγματικό Δίκαιο ,Τόμος Α΄,1988 .

² .Βλ .Μανιτάκη Α .,Η νομική φύση και ο πολιτικός χαρακτήρας της ερμηνείας του Συντάγματος ,ΤοΣ, 1985 ,σελ .476 επ .

³ .Βλ .Βενιζέλο Ε .,Η ερμηνεία του Συντάγματος .Μεταξύ δογματικής και επιστημονικής ειλικρίνειας, ΝοΒ ,1986 ,σελ .1529 επ .

5.5.Κριτική για τη μέθοδο της στάθμισης των συμφερόντων από το Γ.Ο.Σ.Δ.

Η μέθοδος της στάθμισης των συμφερόντων από το Γ.Ο.Σ.Δ ξεκινά από την εσφαλμένη βάση της νόμιμης άσκησης των δικαιωμάτων και από τα δύο μέρη της διαφοράς και αντιμετωπίζοντας το όλο θέμα περιπτώσιολογικά προβαίνει στη στάθμιση των συμφερόντων σε κάθε περίπτωση .Στις περιπτώσεις ,λοιπόν ,σύγκρουσης δικαιωμάτων οι <<ανώτερες αξίες υπερτερούν>> ,ενώ <<οι κατώτερες αξίες υποχωρούν>> .Η ασάφεια της μεθοδολογίας αυτής έγκειται .εκτός των άλλων ,στο ότι οποιοδήποτε συμφέρον εύκολα μπορεί να παρουσιαστεί <<ως υψηλή και ευγενής αξία>> ενισχυομένης με αυτόν τον τρόπο σημαντικά και της ευχέρειας της δικαστικής κρίσης και της αβεβαιότητας του δικαίου ¹.Η θεωρία του αξιολογικού συστήματος στην οποία το Γ.Ο.Σ.Δ βασίζει την επέκταση της δικαιοσύνης δυνάμει των θεμελιωδών δικαιωμάτων έχει γίνει στη Γερμανία στόχος κριτικής από πολλούς συγγραφείς και από διάφορες οπτικές γωνίες .Δεν γίνεται απόλυτα σαφές στη νομολογία του Γ.Ο.Σ.Δ ,αν το αξιολογικό αυτό σύστημα νοείται σαν <<κλειστό δικαιοσύνη σύστημα>> .που εμποδίζει τη νομική εξέλιξη ,θέτοντας ταυτόχρονα όρια στην παραπέρα διάπλαση ,μέσω του κοινού νομοθέτη του προστατευτικού και εξασφαλιστικού περιεχομένου των θεμελιωδών δικαιωμάτων .Το δικαστήριο κάνει λόγο για αξιολογικό σύστημα, το οποίο αν και βασίζει στην ανώτατη αρχή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας κατά το γερμανικό Σύνταγμα ,εντούτοις δεν προχωρεί στη συγκεκριμενοποίηση του αξιολογικού συστήματος σαν συστήματος ανθρωπιστικού .

Στη νομολογία του Γ.Ο.Σ.Δ δεν αναλύεται η αντίθεση ατομικιστικής έννομης τάξης και απόλυτης αμυντικής ενέργειας ,δεν συγκεκριμενοποιούνται οι διάφορες πλευρές του περιεχομένου των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ο τρόπος εφαρμογής τους στις διαπροσωπικές σχέσεις ,ούτε τονίζεται η μεταβολή της έννομης τάξης από ατομικιστική σε κοινωνική ανθρωπιστική .Το δικαστήριο βασιζόμενο στο πρότυπο του κοινωνικού ανθρώπου ,δέχεται τη νομιμότητα του περιορισμού της ατομικής ελευθερίας ,με την προϋπόθεση ότι

¹ .Βλ .Δημητρόπουλο .Α .ό.π .,σελ .249 .

δεν παραβιάζεται η ανθρώπινη αξιοπρέπεια και προσωπικότητα .Δεν εξηγεί, όμως ,πότε ο περιορισμός της προσωπικής ελευθερίας είναι ανεκτός και αντίθετα ,σε ποιες περιπτώσεις αποτελεί παραβίαση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας .

6.-ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΚΟ ΜΕΡΟΣ

1 .Γενικά

Η μελέτη της νομολογιακής επεξεργασίας κρίνεται σκόπιμο να ξεκινήσει με την ιστορική απόφαση ΣτΕ 810/77, στην οποία έγινε στάθμιση μεταξύ των άρθρων 24 παρ.1 αφενός και 22 παρ.1 ,106 παρ .1 και 107 παρ .1 αφετέρου. Εκεί το Ακυρωτικό Δικαστήριο θεώρησε το έννομο αγαθό του περιβάλλοντος ισότιμο αξιολογικά με άλλα έννομα αγαθά¹ . Τονίζεται χαρακτηριστικά ότι όταν απουσιάζουν συγκεκριμένες νομοθετικές διατάξεις η διάταξη οφείλει να σταθμίζει και να συνεκτιμά όλους τους εμπλεκόμενους παράγοντες . Το σκεπτικό της απόφασης περιέχει τρία σημεία :

- I) << εν τυχόν δε ελλείψει οιασδήποτε φύσεως προστατευτικής νομοθετικής διατάξεως γεννάται εκ των συνταγματικών επιταγών (του άρθρου 24 παρ .1) εν πάση περιπτώσει και δια την Διοίκησιν ευθεία υποχρέωσις όπως κατά την μόρφωσιν της κρίσεώς της επί ζητήματος σχέσιν έχοντος προς τα περί των αι συνταγματικά αυτά διατάξεις θέματα ,λαμβάνει υπόψιν και τας περί την ως άνω προστασίαν απόψεις ,εν συνεκτιμήσει πάντων των συνθετόντων το εθνικόν συμφέρον λύσεως>> .
- II) <<η Διοίκησις οφείλει ,εν απουσία ,νομοθετικής διατάξεως ,να σταθμίζει και να συνεκτιμά πάντας τους εις τας υπ 'αριθμ .22 παρ.1 ,106 παρ .1 και 107 παρ.1 συνταγματικάς διατάξεις αναφερόμενους παράγοντες ,οίτινες δεν αποκλείεται εις συγκεκριμένην περίπτωσιν να έχουν μάλλον βαρύνουσαν σημασίαν ,εν σχέσει προς την υπό του 24 παρ.1 του Συντάγματος διαγορευμένην προστασίαν του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος .

¹ .Οι συγκεκριμένες αποφάσεις αφορούσαν τη σύγκρουση 106Σ και 24Σ .

III) <<όταν πρόκειται να εκδοθούν διοικητικά πράξεις ,οι οποίες αφορούν πλείονας τομείς δραστηριότητας της Διοικήσεως πρέπει να λαμβάνονται υπόψιν όλοι οι συνθέτοντες το εθνικό συμφέρον παράγοντες και μετά την συνεκτίμησιν και στάθμισιν αυτών, ενόψει και της σπουδαιότητος του επιδιωκόμενου σκοπού και να προκρίνεται κατά την αληθή βούλησιν του νομοθέτου η καλύτερον εξυπηρετούσα το γενικώτερον εθνικόν συμφέρον λύσις ,αυτή η ευχέρεια μπορεί να ελεγχθεί από της απόψεως υπερβάσεως των άκρων ορίων της>> .

Με μεταγενέστερες αποφάσεις το ΣΤΕ θα επιβεβαιώσει ότι η προστασία του περιβάλλοντος (όταν συγκρούεται το 24Σ με άλλα ατομικά δικαιώματα), θετικοποιείται ρητά σε λόγο δημοσίου συμφέροντος ,ως αξία και σκοπός που προκύπτει ευθέως από το Σύνταγμα .

Με βάση αυτά προχωρούμε σε μία τριμερή ,για λόγους συστηματικούς, ταξινόμηση των αποφάσεων του ΣΤΕ .Το πρώτο μέρος αφορά στις αποφάσεις σχετικά με την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος (δάση ,δασικές εκτάσεις ,ύδατα ,περιοχές εκτός σχεδίου πόλης ,κλπ) .Το δεύτερο στις αποφάσεις σχετικά με το οικιστικό περιβάλλον (πολεοδομική ανάπτυξη, ανάπλαση των οικιστικών περιοχών γενικά χωροταξική αναδιάρθρωση ,Γ.Ο.Κ., κλπ) .Τέλος το τρίτο θα αναφέρεται στις αποφάσεις σχετικά με την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος (αρχαιότητες ,διατηρητέα κτίσματα, παραδοσιακοί οικισμοί ,ιδιαιτέρου φυσικού κάλλους τοπία ,κλπ) .

2.Φυσικό περιβάλλον

Η ιδιοκτησία υποχωρεί στην ανάγκη διαφύλαξης του φυσικού περιβάλλοντος .

1)Στις δασικές εκτάσεις η ιδιοκτησία δέχεται αυξημένη πίεση .Έγινε δεκτό ότι η προστασία των δασών αποτέλεσε αντικείμενο έντονου ενδιαφέροντος και ιδιαίτερης μέριμνας του συνταγματικού νομοθέτη με τα

άρθρα 24 παρ.1Σ και 117 παρ.3 και 4Σ.Τα δάση και οι δασικές εκτάσεις γενικά υπάγονται ως φυσικά αγαθά ,ανεξάρτητα από την ειδικότερη ονομασία τους ή θέση τους σε ιδιαίτερο προστατευτικό καθεστώς για να διαφυλαχθεί η φυσική και η βιολογική ισορροπία που προκύπτει από τη χρήση τους με .Στο προστατευτικό αυτό καθεστώς υπάγονται τόσο στα δημόσια όσο και τα ιδιωτικά δάση .Η ΣΤΕ 1362/81 (υπόθεση ιδιωτικών δασών) έκρινε ότι <<προκειμένου περί των ιδιωτικών δασών η συνταγματική προστασία είναι εντονώτατη ,μη προορισμού των>> .Έτσι η ιδιοκτησία αυτής της συγκεκριμένης μορφής (ιδιωτικά δάση) δέχεται ισχυρότατο πλήγμα, καθώς απαγορεύεται η μεταβολή του φυσικού τους προορισμού .Κάθε ιδιωτική δασική έκταση που καταστράφηκε από πυρκαγιά <<κηρύσσεται υποχρεωτικώς αναδασωτέα>> .Η κήρυξη ως αναδασωτέας της ιδιωτικής δασικής έκτασης αποτελεί πράγματι περιορισμό της ιδιοκτησίας και ειδικότερα του δικαιώματος κυριότητας ως απόλυτης εξουσίας χρήσης, διάθεσης και κάρπωσης πάνω στη συγκεκριμένη ιδιωτική έκταση ,όπως όμως αποφαινεται η ΣΤΕ 3186/82 (υπόθεση αναδασωτέας ιδιωτικής δασικής έκτασης) <<ο περιορισμός αυτός είναι ενόψει του δημοσίου σκοπού εις τον οποίον αποβλέπει ,ανεκτός υπό του Συντάγματος ,τον οποίον μάλιστα ιδιαίτερως μεριμνά δια την προστασίαν και ανάπτυξιν του εν γένει δασικού πλούτου της χώρας .Ειδικώτερον δε ,η διατήρησις του περιορισμού τούτου και πέραν ευλόγου χρόνου δεν συνιστά περιορισμό της ιδιοκτησίας αντιτιθέμενον προς το προστατευτέον αυτήν άρθρον 17Σ και συνεπαγόμενον ούτω την υποχρέωσιν της Διοικήσεως να άρει αυτό ,εφόσον ο νόμος παρέχει εις τον ιδιοκτήτην της κηρυχθείσης ως αναδασωτέας εκτάσεως την ευχέρειαν να πωλήσει αυτήν εις το Δημόσιον ή να ζητήσει την αναγκαστικήν απαλλοτριώσιν της ...>> .

Η υποχρέωση της αναδασώσεως καταλαμβάνει και τα δάση που αποψιλώθηκαν πριν από το Σύνταγμα του 1975 .Ο περιορισμός αυτός της ιδιοκτησίας με την μορφή της απαγόρευσης της μεταβολής του προορισμού των ιδιωτικών δασών βρίσκει ειδικότερες αναφορές .Έτσι εμπίπτει στην απαγορευμένη μεταβολή ή χορήγηση αδείας εκχερσώσεως στον κάθε ιδιοκτήτη ιδιωτικού δάσους που όπως μάλιστα έκρινε η ΣΤΕ 3053/81(υπόθεση

εκχερνώσεως ιδιωτικού δάσους) συνιστά και πειθαρχικό αδίκημα ατελούς εκπλήρωσης των υπηρεσιακών καθηκόντων του χορηγήσαντος την άδεια υπαλλήλου .

Εξ άλλου ,όπως έκρινε η ΣτΕ 4220/80 (υπόθεση κατατμήσεως δάσους) , το δικαίωμα κυριότητας περιορίζεται για την συντήρηση ,ανάπτυξη και προστασία των δασών της χώρας .Απαγορεύεται έτσι << η παροχή αδείας κατατμήσεως δάσους επί σκοπώ οικοπεδοποιήσεως αυτού ει μη μόνον όταν δια της κατατμήσεως εξυπηρετείται η δασοπονική εκμετάλλευσις >> .

Επίσης η παραχώρηση πευκοδάσους σε ρητινοκαλλιεργητές επιτρέπεται μόνον με τον όρο της διατήρησης της μορφής του δάσους ,χωρίς την οποία θα ήταν αδύνατη η ξύλευση και η ρητινική καλλιέργεια .Από εδώ προκύπτει ότι δεν μπορούν να αφαιρεθούν από το δικαίωμα κυριότητας επί ιδιωτικών δασών οι επιμέρους εξουσίες περιορισμένης ξύλευσης και κάρπωσης με τη μορφή της ρητινοκαλλιέργειας .(Δεν θίγεται ο σκληρός πυρήνας του δικαιώματος βάσει της αρχής της αναλογικότητας) .

Από όλα τα παραπάνω προκύπτει ότι η ιδιοκτησία όσον αφορά στα ιδιωτικά δάση είναι σχεδόν απομονωμένη και περιορίζεται από την ανάγκη μη μεταβολής του προορισμού τους .Όμως ,όπως ήδη αναφέρθηκε η προστασία γενικά των δασών έχει αναχθεί σε κύριο μέλημα του συνταγματικού αλλά και του κοινού νομοθέτη και μια τέτοια προστασία θα ήταν αδιανόητο να την εμποδίσει ένα ατομικό δικαίωμα με κοινωνική λειτουργία ,όπως αυτό της ιδιοκτησίας .Εξάλλου ,σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας (σχέση περιοριστικού μέτρου με το σκοπό προστασίας των δασών) παραμένουν ακέραιες αυτές οι εκφάνσεις της ιδιοκτησίας ,(εκμετάλλευση ,ξύλευση μέσα στα όρια ,ρητινοκαλλιέργεια ,κλπ) που ασκούνται σε τέτοιο μέτρο ώστε να μη θίγεται το περιβάλλον και συνάμα να μην καταστρέφεται ο σκληρός πυρήνας του 17Σ (πρακτική αρμονία) .

2)Τώρα ,στις περιοχές εκτός σχεδίου πόλεως που αφορούν το μέγιστο

τμήμα επιφανείας της χώρας ,οι θεμιτοί κατά τη νομολογία περιορισμοί της ιδιοκτησίας (δόμηση) μπορεί να είναι δρακόντειοι για περιβαλλοντικούς λόγους. Συγκεκριμένα η ΣΤΕ 1518/80 κρίνει ότι << εκ της συνταγματικής κατοχυρώσεως και προστασίας της ιδιοκτησίας δεν παρακωλύεται η νομοθετική εξουσία όπως ,επί τη βάση αντικειμενικών κριτηρίων και προς εξυπηρέτησιν του γενικότερου συμφέροντος ,θεσπίζει περιορισμούς αναγόμενους εις το περιεχόμενον και την έκτασιν του δικαιώματος της κυριότητας υπό την προϋπόθεσιν ότι δι 'αυτών δεν εξαφανίζεται ή δεν καθίσταται αδρανής η ιδιοκτησία εν σχέσει προς τον προορισμόν ανεκτά όρια συνιστά η δύναμι των μνησθεισών ανωτέρω εξουσιοδοτικών διατάξεων θέσπισις όρων και περιορισμών δομήσεως και χρήσεως εις περιοχήν εκτός σχεδίου...εν τη μερίμνη της προστασίας του περιβάλλοντος >> .Ακόμα κρίθηκε από την ΣΤΕ 1029/85 ότι είναι συνταγματικά θεμιτή η απαγόρευση κατατμήσεως της γης κάτω από το όριο των 20 στρεμμάτων, εφόσον η απαγόρευση αυτή αφορά περιοχές ,που δεν έχουν ήδη αστικό χαρακτήρα και δεν οδηγεί σε εκμηδένιση της ιδιοκτησίας (παρόμοια η λύση και για την υπόθεση CARETTA-CARETTA στην ΣΤΕ 695/86) .

Τέλος ,όσον αφορά τις περιφράξεις που εμποδίζουν την πρόσβαση στη θάλασσα ,αυτές κωλύουν την απόλαυση ενός κοινού αγαθού που πρέπει να γίνεται κατά τρόπο ανενόχλητο .Η ΣΤΕ 3682/86 (υπόθεση κατεδάφισης περιφράξεων κείμενων στη θάλασσα) έκρινε θεμιτό περιορισμό της ιδιοκτησίας την κατεδάφιση τέτοιων περιφράξεων (νομίμων κατά τα άλλα) αφού το δικαίωμα ακώλυτης πρόσβασης στις ακτές απορρέει έμμεσα από την ειδικότερη ,σε σχέση με το 17Σ ,διάταξη του 24 παρ.1Σ << δοθέντος ότι η αυτόθι προστασία του φυσικού περιβάλλοντος δεν αποτελεί μόνον αυτοσκοπόν ,αλλ 'αποβλέπει συγχρόνως και στην δημιουργία καταλλήλων προϋποθέσεων ,ώστε να είναι δυνατή η συμφώνως προς τον προορισμόν του απόλαυση του περιβάλλοντος τούτου από όλους αδιακρίτως (κοινωνικό δικαίωμα χρήσεως του φυσικού περιβάλλοντος) >> .Μ 'άλλα λόγια στην AD HOC στάθμιση των συμφερόντων υπερισχύει το 24 παρ.1Σ ,αφού βέβαια και στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν θίγεται ο πυρήνας του 17Σ .

Τέλος ,έναν έμμεσο περιορισμό της ιδιοκτησίας αποτελεί και η

αναγκαιότητα διοικητικών αδειών για την δημιουργία βιομηχανικών εγκαταστάσεων που ενδεχομένως επιβαρύνουν το περιβάλλον .Εδώ ο έλεγχος της περιβαλλοντικής συμβατότητας δεν αποκλείει την ατομική ιδιοκτησία, αλλά η Διοίκηση που έχει την κύρια ευθύνη για την ενεργοποίηση της συνταγματικής προστασίας έχει υποχρέωση να εφαρμόζει κάθε διάταξη που συνδέεται με το πρόβλημα του περιβάλλοντος με οδηγό τη συνταγματική επιταγή .Επιτυγχάνεται έτσι μία αρμονία στην πραγμάτωση τόσο της κατευθυντήριας αρχής του 24Σ ,όσο και στην άσκηση του ατομικού δικαιώματος της ιδιοκτησίας .Μόνο που τώρα αυτό το δικαίωμα αναβαπτίζεται μέσα από τους θετικούς περιορισμούς του .Ο έλεγχος της περιβαλλοντικής συμβατότητας είναι διαρκής .Οι ΣΤΕ 2426/80 ,ΣΤΕ 3842/80 ,ΣΤΕ 1950/81 ΣΤΕ 2614/82 ,ΣΤΕ 363/87 αποφάνθηκαν ότι είναι δυνατή η αφαίρεση της άδειας λειτουργίας βιομηχανιών καθώς και η επιβολή πρόσθετων όρων αν αυτό κρίνεται σκόπιμο για περιβαλλοντικούς λόγους .

Προκύπτει λοιπόν από τη νομολογία ότι κάθε περιορισμός της ιδιοκτησίας εκτός σχεδίου πόλεως είναι θεμιτός εφόσον δεν προσβάλλει τον σκληρό πυρήνα του ατομικού δικαιώματος της ιδιοκτησίας και δικαιολογείται από λόγους δημοσίου συμφέροντος ,το οποίο έχει την αναφορά του στην προστασία του περιβάλλοντος .

3 .Οικιστικό περιβάλλον

Κατ 'ανάλογο περίπου τρόπο η ιδιοκτησία υποχωρεί προκειμένου να επιτευχθεί η πολεοδομική ανάπτυξη και η χωροταξική αναδιάρθρωση .Το Σύνταγμα στο 24 παρ .2 ανάγει την χωροταξική αναδιάρθρωση της χώρας, την πολεοδόμηση και γενικά την ανάπτυξη του δομημένου περιβάλλοντος σε ρυθμιστική αρμοδιότητα του Κράτους .Ακόμα απαιτεί την υποχρεωτική συμμετοχή των φορέων ιδιοκτησίας στην πολεοδομική αναμόρφωση με σκοπό την δημιουργία κοινοχρήστων χώρων και έργων (24 παρ .3) και προβλέπει την δυνατότητα αντιπαροχής .

Εφόσον αντικείμενο του χωροταξικού και του πολεοδομικού δικαίου είναι η ρύθμιση της κρατικής επέμβασης στο έδαφος δεν χωρεί αμφιβολία ότι οι σχετικοί κανόνες (Γ .Ο .Κ .) θίγουν πολύ συχνά το δικαίωμα της ιδιοκτησίας επί ακινήτων και οφείλουν να σεβαστούν τις συνταγματικές εγγυήσεις. Πάντοτε λοιπόν η χωροταξική και πολεοδομική νομοθεσία εξετάζεται ως προς την τήρηση των εγγυήσεων του 17Σ .

Η ΣΤΕ 219/87 δίνοντας συνέχεια σ' ένα πλούσιο και συνεπές νομολογιακό προηγούμενο έκρινε ότι <<πέραν των περιορισμών που υπαγορεύονται από το γενικότερο δημόσιο συμφέρον με το 17 παρ .1Σ και οριοθετούν το περιεχόμενο της κυριότητας ,επιτρέπεται η επιβολή περιορισμών και απαγορεύσεων σε ορισμένες από τις εξουσίες της ιδιοκτησίας όταν η άσκηση τους προσκρούει σε άλλες αξίες που προστατεύει το Δίκαιο και δη το Σύνταγμα ...όπου με το 24 παρ .2 ανήγαγε την χωροταξική διαρρύθμιση της χώρας σε κανόνα συνταγματικού Δικαίου ,απευθύνοντας επιταγές στη διοίκηση και στο νομοθέτη (κοινό ή κανονιστικό) να λαμβάνει τα προσφορότερα εκάστοτε μέτρα για την αρμονική ανάπτυξη πόλεων και οικισμών ...>> .Άρα λοιπόν είναι σύμφυτοι με την έννοια της πολεοδομίας και της χωροταξίας τελικά όλοι οι επιβαλλόμενοι στην ιδιοκτησία περιορισμοί και θεμιτοί .

Κατά την ΣΤΕ 20/84 η χωροταξική και πολεοδομική οργάνωση αποβλέπει στο να <<εξυπηρετείται η λειτουργικότης και η ανάπτυξις των οικισμών και να εξασφαλίζονται οι κατά το δυνατόν καλύτεροι όροι διαβιώσεως ,εκ τούτου δε συνάγεται ότι δεν είναι εφεξής επιτρεπτή η οικοδόμησις και διαμόρφωσις νέων πόλεων ,ή άλλων δομημένων περιοχών ,χωρίς προηγουμένην γενικωτέραν χωροταξικήν μελέτην ,προσδιορίζουσας τους όρους της οικιστικής αναπτύξεως ή αναμορφώσεως ευρυτέρας περιοχής και τας επιτρεπτάς χρήσεις γης εις εκάστην ,επιμέρους ,περιοχήν ...Εξ άλλου εν όψει του προστατεύοντος την ιδιοκτησίαν 17Σ ,επί τη βάσει του προδιαληφθέντος σχεδιασμού ,θα κρίνεται, εκάστοτε ,εάν οι τιθέμενοι εις εκάστην μεμονωμένην περιοχήν ,ως προς την χρήσιν της γης ,περιορισμοί είναι ή ου θεμιτοί >> .Το σίγουρο είναι ότι οποιοδήποτε επιβαλλόμενοι περιορισμοί πρέπει να είναι ανεκτοί επί τη βάσει του 17Σ και όχι να άγουν σε υπέρμετρο περιορισμό της χρήσης και κάρπωσης

της ιδιοκτησίας και να μην αντίκεινται στο άρθρο αυτό .

Ενδιαφέρον εδώ παρουσιάζει και η έννοια του <<πολεοδομικού κεκτημένου >> που περιορίζει περαιτέρω την ιδιοκτησία (τρόποι δόμησης) έστω και αν κανένας τέτοιος περιορισμός δεν προκύπτει από το συγκεκριμένο εκάστοτε νόμο (κυρίως Γ .Ο .Κ .) .Η ΣΤΕ 3468/89 έκρινε ότι <<ο κοινός νομοθέτης δύναται καταρχήν να τροποποιεί τις ισχύουσες πολεοδομικές διατάξεις και να μεταβάλλει τους υφιστάμενους όρους δομήσεως των σχεδίων πόλεων ,αλλ 'όμως πρέπει η εισαγόμενη ρύθμιση να βελτιώνει τις συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων .Σε καμιά περίπτωση δεν επιτρέπεται να επέρχεται με τις νέες πολεοδομικές ρυθμίσεις επιδείνωση των όρων διαβίωσης ,δηλαδή υποβάθμιση του υπάρχοντος φυσικού και οικιστικού περιβάλλοντος (πολεοδομικό κεκτημένο) .Συνιστά επιδείνωση των όρων διαβίωσης η μείωση περίπου στο μισό της εδαφικής λωρίδας για τον ηλιασμό ,φωτισμό και αερισμό δύο γειτονικών οικοπέδων κατά το πλάγιο όριο ,κλπ .>>.

Μια ιδιαίτερη περίπτωση περιορισμού της ιδιοκτησίας είναι η προβλεπόμενη στο 24 παρ.3-5 υποχρεωτική συμμετοχή των ιδιοκτητών στη δημιουργία χώρων κοινοχρήστων και κοινωφελών χρήσεων .Το ΣΤΕ έκρινε ως συνταγματικώς ανεκτή την επιβολή εισφοράς ποσοστού επιφανείας γης μεγέθους του 30% ή 40% της ιδιοκτησίας και εισφοράς χρηματικής εξισουμένης προς το 15% της αξίας της έκτασης που του απομένει .

4.Πολιτιστικό περιβάλλον

Η εξέταση της νομολογίας για το όλο θέμα της σύγκρουσης θα τελειώσει με παράθεση και αναφορά σε αποφάσεις του ΣΤΕ που αφορούν την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος .

Το θέμα της προστασίας του πολιτιστικού περιβάλλοντος ήταν πάντοτε επίκαιρο στην Ελλάδα ,χώρα κατ 'εξοχήν πλούσια σε πολιτιστική κληρονομιά. Ωστόσο ,μετά το 1975 τέθηκε σε νέα βάση .Έτσι από το 24 παρ.1 και κυρίως 6Σ: α) ανατίθεται στον κοινό νομοθέτη να καθορίσει τα αναγκαία και περιοριστικά της ιδιοκτησίας μέτρα ,αναγκαία για την πραγματοποίηση της σχετικής προστασίας .Διευρύνονται έτσι οι εξουσίες του νομοθέτη που μπορεί με μεγαλύτερη ευελιξία από αυτήν που του έδινε το 17Σ να πάρει περιοριστικά

μέτρα της ιδιοκτησίας για να περισώσει το πολιτιστικό περιβάλλον .Η ιδιοκτησία υποβαθμίζεται μπροστά στις περιβαλλοντολογικές ανάγκες .Η δυνατότητα να ληφθούν περιοριστικά μέτρα είναι σύμφωνη και με τον κοινωνικό προορισμό του ατομικού δικαιώματος της ιδιοκτησίας ,της οποίας κατά το 17Σ τα δικαιώματα δεν μπορούν να ασκούνται σε βάρος του γενικού συμφέροντος ,β) επίσης ανατίθεται στον κοινό νομοθέτη η εξουσία να καθορίσει τον τρόπο και το είδος της αποζημίωσης των ιδιοκτητών ,όταν ο περιορισμός του δικαιώματος τους υπερβαίνει τα ανεκτά όρια, αδρανοποιώντας την ιδιοκτησία .

Εδώ θα πρέπει να γίνει μία διευκρίνιση χρήσιμη για τα όσα πρόκειται να αναφερθούν .Η αποζημίωση αυτή ,που προβλέπεται στο 24 παρ.6Σ ,είναι διαφορετική από αυτήν του 17Σ (λόγω απαλλοτρίωσης).Δεν είναι απαραίτητα χρηματική ,ούτε απαιτείται να προηγηθεί δικαστικός προσδιορισμός της .Ο ειδικός Ν .880/79 ρυθμίζει θέματα τρόπου και είδους αυτής της αποζημίωσης . Όσον αφορά την προστασία των αρχαιοτήτων οι περιορισμοί που επιβάλλονται στην ιδιοκτησία είναι σοβαρότατοι .Κατ 'αρχήν ένας εκ των προτέρων περιορισμός της ιδιοκτησίας είναι η αναγκαιότητα διοικητικής άδειας για την επιχείρηση οποιουδήποτε έργου (π .χ εκσκαφή και χωματοληψία) σε αρχαιολογικούς χώρους από τους ιδιοκτήτες των ακινήτων που βρίσκονται μέσα στους χώρους αυτούς .Η ΣτΕ 364/82 έκρινε ότι η δυνατότητα απαγόρευσης έργων σ 'αυτούς τους χώρους για λόγους προστασίας των αρχαιοτήτων αποτελεί θεμιτό περιορισμό της ιδιοκτησίας. Επίσης ότι << ο χαρακτηρισμός χώρου τινός ως αρχαιολογικού ,μη έχων εξ αρχής ως συνέπειαν την επιβολήν περιορισμών εις την ιδιοκτησίαν των εντός του αρχαιολογικού χώρου ακινήτων ,δεν αντίκειται εις τας περί προστασίας της ιδιοκτησίας συνταγματικές διατάξεις (17Σ) >> .

Πιο σοβαροί περιορισμοί της ιδιοκτησίας αποτελούν οι απαγορεύσεις οικοδόμησης ακινήτων για λόγους προστασίας αρχαιολογικών χώρων (π .χ . ανακάλυψη αρχαίων) .Η ΣτΕ 3610/87 δίνοντας συνέχεια σε μια πλούσια νομολογία έκρινε ότι βάσει των 24 παρ.1 και 6Σ η προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος << περιλαμβάνει αφενός μεν την εις το διηνεκές διατήρηση των εν λόγω πολιτιστικών στοιχείων αφετέρου δε τη δυνατότητα επιβολής

γενικών περιορισμών ή ιδιαίτερων μέτρων για την αποφυγή οποιασδήποτε βλάβης ,αλλοιώσεως ή υποβαθμίσεως των μνημείων .Οι περιορισμοί αυτοί που ερείδονται αποκλειστικά στο 24Σ και δύνανται να έχουν καταρχήν ευρύτερο περιεχόμενο από τους γενικούς περιορισμούς της ιδιοκτησίας κατά το 17Σ δημιουργούν υποχρέωση αποζημίωσης του θιγόμενου ιδιοκτήτη κατά το 24 παρ.6Σ όταν δεσμεύουν ουσιαστικά την ιδιοκτησία κατά τον προορισμό της, χάριν της προστασίας του πολιτιστικού περιβάλλοντος .Και όταν ελλείπει σχετική νομοθετική ρύθμιση που να καθορίζει τον τρόπο και το είδος της αποζημίωσης που δύνανται να είναι διάφορος από τη ρύθμιση του 17Σ, γεννάται ευθεία από το Σύνταγμα υποχρέωση της Διοικήσεως να εξασφαλίσει την διηνεκή προστασία του μνημείου και παράλληλα την αποζημίωση του πληττόμενου ιδιοκτήτη >> .Βλέπουμε λοιπόν ότι ενώ οι θεμιτοί περιορισμοί όπως τους είδαμε ως τώρα ,προσδιορίζουν το περιεχόμενο της ιδιοκτησίας και γι 'αυτό δεν γεννούν υποχρέωση αποζημίωσης ,τα μέτρα όμως του 24 παρ.6Σ είναι σκληρότερα ,προσβάλλουν τον ίδιο τον πυρήνα του 17Σ .Μια τέτοια προσβολή του πυρήνα είναι δυνατή κατά το Σύνταγμα ,καταλήγοντας έτσι σε μια μορφή απαλλοτρίωσης που περιλαμβάνει και την εύλογο αποζημίωση. Αυτή η << απαλλοτρίωση >> δεν έχει σχέση ,σύμφωνα με την ΣτΕ 3610/87, με την ευχέρεια του ιδιοκτήτη να ζητήσει από την Διοίκηση την απαλλοτρίωση του ακινήτου λόγω ανεπανόρθωτης υποβάθμισης του ακινήτου (N .5351/32, επίσης DE FACTO απαλλοτρίωση) ¹.

Τελειώνοντας με την προστασία των αρχαιοτήτων θα αναφέρουμε μία άλλη κατηγορία αποφάσεων που θεωρούν θεμιτούς τους περιορισμούς δόμησης γύρω από αρχαιότητες και μνημεία από άποψη θέας .Στις περιπτώσεις αυτές έχει κριθεί ότι << το 17Σ προστατεύει μεν την ιδιοκτησίαν ουδόλως όμως παρακωλύει τον κοινόν νομοθέτην ,όπως ορίζων την μορφήν και το περιεχόμενόν της ,θεσπίζει ,επί τη βάσει αντικειμενικών κριτηρίων ,προς εξυπηρέτησιν του γενικού συμφέροντος ,περιορισμούς ταύτης ,υπό την προϋπόθεσιν βεβαίως ότι δι 'αυτών δεν καθίσταται αυτή αδρανής >> .Το γενικό αυτό συμφέρον όπως ορίζει η εν λόγω ΣτΕ 830/77 επιτρέπει περιορισμούς της δόμησης σε οικοδομές γύρω από αρχαιολογικούς χώρους για

¹ .Για την έννοια της DE FACTO απαλλοτρίωσης ,βλ .Δαγτόγλου ,σελ .541 επ .

να μην προσβάλλονται οι χώροι αυτοί από άποψη θέας και για να διατηρείται το ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την πόλη των Αθηνών ,το χρώμα και ο αρχιτεκτονικός χαρακτήρας των περιοχών γύρω από τους αρχαιολογικούς χώρους κλπ .

Όσον αφορά την προστασία των διατηρητέων κτισμάτων (όχι αρχαιότητες) οι περιορισμοί που επιβάλλονται στην ιδιοκτησία χάριν της πρώτης είναι εξίσου σημαντικοί .Έχει κριθεί ότι ο χαρακτηρισμός κτιρίων ως διατηρητέων είναι συνταγματικός και θεμιτός, εφόσον πάντοτε δεν καθίσταται αδρανής η ιδιοκτησία .Σύμφωνα με την ΣΤΕ 1097/87 ,είναι αυξημένη η συνταγματική προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος ,δηλαδή των μνημείων και λοιπών στοιχείων που προέρχονται από την ανθρώπινη δραστηριότητα και συνθέτουν την ιστορική ,καλλιτεχνική και εν γένει πολιτιστική κληρονομιά της χώρας .Είναι δυνατοί λοιπόν περιορισμοί στην ιδιοκτησία χάριν της παραπάνω προστασίας , <<δεν μπορεί όμως αυτοί να εκτείνονται σε τρόπους που να θίγουν το ελάχιστο ανεκτό όριο των εξουσιών της ιδιοκτησίας ,όπως διαμορφώνεται εν όψει του σκοπού του 24Σ και της φύσεως του προστατευόμενου αγαθού ,Τότε δημιουργείται κατά την παράγραφο 6 του άρθρου αυτού υποχρέωση αποζημίωσης του θιγόμενου ιδιώτη...>> . Είναι λοιπόν σχεδόν η ίδια λύση με αυτή που δίνεται για την προστασία των αρχαιοτήτων .Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ΣΤΕ 1239/82 η οποία αποφαινόμενη επί του ζητήματος της προστασίας των διατηρητέων κτισμάτων ,είναι από τις ελάχιστες που <<τολμά>> να πει ότι οι διατάξεις του 24Σ από τη φύση τους κατισχύουν από τις διατάξεις του 17Σ .

Τέλος ,όσον αφορά την προστασία των φυσικού κάλους τοπίων¹ και πάλι έχει κριθεί ότι χάριν αυτής ,μπορούν να επιβληθούν περιορισμοί στην ιδιοκτησία ,πάντα ως ένα όριο (δόμηση ,κατεδάφιση ,εκμετάλλευση λατομείων κλπ) αρκεί η ανάγκη προστασίας των τοπίων αυτών να ανάγεται σε επαρκή λόγο πρόδηλου δημοσίου συμφέροντος .Άκρως ενδιαφέρουσα είναι η ΣΤΕ 376/88 που προέβη σε στάθμιση συμφερόντων .Συγκεκριμένα εκρίθη ότι δεν αποκλείεται κατ' αρχήν η εκτέλεση έργου ή η ανέγερση οικοδομήματος

¹ .Η προστασία του φυσικού κάλλους τοπίων παρατίθεται στο αναφερόμενο στο πολιτιστικό περιβάλλον κεφάλαιο για λόγους συστηματικούς (Πρώτης Βάσσης ,Το Σύνταγμα) .

και συνεπώς και η άσκηση παραγωγικής δραστηριότητας σε περιοχές που έχουν χαρακτηρισθεί ως τόποι ιδιαίτερου φυσικού κάλλους .Η Διοίκηση πρέπει να προβαίνει σε ρητή εκτίμηση και αξιολόγηση όλων των συγκεκριμένων στοιχείων σε κάθε περίπτωση πριν καταλήξει στην κρίση για παροχή αδειας λειτουργίας βιομηχανίας ,οικοδομήσεως κλπ .

5 .Συμπεράσματα

Από όλα τα παραπάνω προκύπτει ότι η λύση της σύγκρουσης του 17Σ με το 24Σ πραγματοποιείται με βάση τη μέθοδο της στάθμισης των συμφερόντων .Το αποτέλεσμα είναι να υπερισχύει σχεδόν πάντοτε το 24Σ του 17Σ ,όχι όμως A PRIORI (αφού ιεράρχηση συνταγματικών δικαιωμάτων δεν γίνεται δεκτή) ,αλλά A POSTERIORI ,δηλαδή κατά τη νοητική λειτουργία της σταθμίσεως των συμφερόντων .Ουσιαστικά λοιπόν η νομολογία ξεπέρασε τον εαυτό της και << απονέκρωσε >> την αρχή της ισοδυναμίας των συνταγματικών δικαιωμάτων της ιδιοκτησίας και του επί του περιβάλλοντος. Όμως πρόκειται πραγματικά για σύγκρουση; Ορισμένοι θεωρητικοί έχουν καταλήξει στο ότι στην ουσία εδώ δεν πρόκειται για σύγκρουση ,αλλά για συμπόρευση –διαλεκτική σχέση δύο δικαιωμάτων .Ενός κοινωνικού και ενός << κοινωνικοποιημένου >>ατομικού ,τα οποία αλληλοεπιβεβαιώνονται μέσα από έναν ανακαθορισμό των εννοιών και των πυρήνων τους ,ειδικά δε της ιδιοκτησίας εν δυνάμει¹.

---

¹ .Βλ .και Καραγιαννοπούλου-Λελούδα ,Το Σύνταγμα ,σελ .574 .

Παρεμφερείς αποφάσεις :

Σ.Τ.Ε. 475/89 Ολομέλεια

(Υπόθεση ανάκλησης αδείας φαρμακοποιών)

Επειδή, δια της αιτήσεως ταύτης ζητείται, εμπροθέσμως και εν γένει παραδεκτώς, η ακύρωση της υπ' αρ. Υ. 9257/30.12.1986 αποφάσεως του Νομάρχου Λέσβου, δια της οποίας ανεκλήθη η άδεια ιδρύσεως και λειτουργίας του φαρμακείου του αιτούντος, στην Κοινότητα Παπάδου Λέσβου, επί τω λόγω ότι το φαρμακείον αυτό έχει λειτουργίαν πλέον των 35 ετών, ο δε αιτών έχει υπερβεί το 65ον έτος της ηλικίας του.

Επειδή, η παρούσα αίτησις εισήχθη εις την Ολομέλειαν του Δικαστηρίου κατόπιν της υπ' αριθ. 3911/88 παραπεμπτικής αποφάσεως του Δ' Τμήματος, δια της οποίας, αφού απερρίφθησαν οριστικώς οι λοιποί λόγοι ακυρώσεως, παρεπέμφθη προς επίλυσιν το ζήτημα αν αντιβαίνουν ή όχι εις το άρθρον 5 παρ.1 του Συντάγματος οι διατάξεις κατ' επίκλησιν των οποίων έχει εκδοθεί η προσβαλλομένη πράξις, ήτοι το άρθρον 11 παρ. 5 του Ν. 5607/32, όπως αυτό αντικατεστάθη δια του άρθρου 35 του Ν. 1316/83 και εν συνεχεία, δια των άρθρων 58 παρ. Ζ (περίπτ. 3) του Ν. 1539/85 και 24 παρ. Β (περίπτ. 4) του Ν. 1579/85).

Επειδή, δια του άρθρου 35 του ν. 1316/83 «Ίδρυση, οργάνωση και αρμοδιότητες του Εθνικού Οργανισμού Φαρμάκων κ.λ.π.» (φ. 3 Α') αντικατεστάθη το αρθ. 11 του ν. 5607/32 «περί κωδικοποιήσεως της φαρμακευτικής νομοθεσίας» και ωρίσθη το πρώτον, εις την παρ. 5 αυτού, ότι «Άδειες ίδρυσης και λειτουργίας φαρμακείων και φαρμακαποθηκών φαρμακοποιών που έχουν σε νόμιμη λειτουργία φαρμακείο ή φαρμακαποθήκη, συνεχώς ή διακεκομμένα, επί 35 χρόνια και έχουν συμπληρώσει το 65ον έτος της ηλικίας τους, ανακαλούνται με πράξη της αρμόδιας αρχής. Η ισχύς της παραγράφου αυτής αρχίζει από 1.1. 1985». Εν συνεχεία, με το άρθρο 58 παρ. Ζ περιπτ. 3 του ν. 1539/85 (φ. 64/5.4.85, Α') η ανωτέρω δια τάξις αντικατεστάθη ως εξής: «Άδειες ίδρυσης και λειτουργίας φαρμακείων και φαρμακαποθηκών φαρμακοποιών, που ασκούν

το επάγγελμα συνεχώς ή διακεκομμένα επί 35 χρόνια και έχουν συμπληρώσει το 65ο έτος της ηλικίας τους, ανακαλούνται με πράξη της αρμόδιας αρχής. Η ισχύς της παραγράφου αυτής αρχίζει από 11.1986» Τέλος, και η διάταξη αυτή αντικατεστάθη, πριν να αρχίσει η ουσιαστική της ισχύς, δια του άρθρου 24 παρ. Β περίπτ. 4 του ν. 1579/85 «Ρυθμίσεις για την εφαρμογή και ανάπτυξη του Εθνικού Συστήματος Υγείας κ.λπ.» (φ. 217/23.12.1985, Α'), όπου ωρίσθη ότι: «Άδειες ίδρυσης και λειτουργίας φαρμακείων και φαρμακαποθηκών φαρμακοποιών, που ασκούν το φαρμακευτικό επάγγελμα συνεχώς ή διακεκομμένα επί 35 χρόνια και έχουν συμπληρώσει το 65ο έτος της ηλικίας των και δικαιούνται πλήρους συντάξεως από το Δημόσιο ή τον αρμόδιο ασφαλιστικό φορέα (ΤΣΑΥ κ.λπ.) ανακαλούνται με πράξη της αρμόδιας αρχής. Η ισχύς της παραγράφου αυτής αρχίζει από 1.1.1987». Κατ' εφαρμογήν της τελευταίας αυτής διατάξεως εξεδόθη η νυν προσβαλλομένη πράξις του Νομάρχου Λέσβου, δια της οποίας ανεκλήθη, από 1.1.1987, η υπέρ του αιτούντος άδεια ιδρύσεως και λειτουργίας φαρμακείου στην Κοινότητα Παπάδου Λέσβου, επί τω λόγω ότι το φαρμακείον αυτό λειτουργεί πλέον των 35 ετών και ο αιτών έχει υπερβεί το 65ο έτος της ηλικίας ίου.

Επειδή, κατά την παγίαν επί του θέματος νομολογίαν του δικαστηρίου τούτου, δια του άρθρου 5 § 1 του Συντάγματος προστατεύεται και η επαγγελματική ελευθερία, ήτοι η ελευθερία επιλογής και ασκήσεως επαγγέλματος, ως αναγκαίου στοιχείου της προσωπικότητας του ατόμου. Εις την ελευθερίαν ταύτην δύναται ο νόμος να επιβάλλει περιορισμούς, οι δε υπό τούτου τασσόμενοι όροι και προϋποθέσεις επιλογής και ασκήσεως εκάστου επαγγέλματος τυγχάνουν συνταγματικώς επιτρεπτά!, μόνο εφ' όσον ορίζονται γενικώς και κατά τρόπον αντικειμενικών, δικαιολογούνται δε εκ λόγων γενικότερου δημοσίου ή κοινωνικού συμφέροντος. Εν τη εννοία δε των αντικειμενικών κριτηρίων περιλαμβάνονται ιδιότητες ή καταστάσεις τελούσαι εν αμέσω εσωτερική συνάφεια προς το αντικείμενον και τον χαρακτήρα του επαγγέλματος, ουχί δε στοιχεία άσχετα προς αυτό, συμπτωματικώς λαμβανόμενα υπ' όψιν. Συνεπώς, η περιορίζουσα την ως άνω ελευθερίαν ρυθμιστική επέμβασις του νομοθέτου δεν δύναται να στηρίζεται ούτε εις

μόνον τον σκοπόν της επί βλάβη μιας κατηγορίας ενδιαφερομένων προστασίας του στενού επαγγελματικού και δη οικονομικού συμφέροντος άλλων, ούτε και εις κριτήρια κατά κοινήν αντίληψιν μη αμέσως συνδεόμενα προς τας κτηθείσας ειδικάς γνώσεις επιστήμης ή τέχνης και άγοντα, άνευ αποχρώντος λόγου, εις αδυναμίαν ασκήσεως ορισμένου ελευθερίου επαγγέλματος .

Επειδή, εν προκειμένω, όπως προκύπτει από τις ως άνω εφαρμοσθείσες διατάξεις του άρθρου 24 παρ. Β περίπτ. 4 του ν. 1579/85, οι οποίες κατά τις κύριες ρυθμίσεις επαναλαμβάνουν τις δι' αυτών αντικατασταθείσες διατάξεις του άρθρου 58 παρ. Ζ περίπτ. 3 του ν. 1539/85 και, κατ' επέκτασιν, του άρθρου 35 παρ. 5 του ν. 1316/83, αλλά και από τις γενόμενες στην Βουλή συζητήσεις κατά την ψήφιση της τελευταίας αυτής διατάξεως (βλ. Πρακτικά Βουλής, συνεδρ . ΑΖ/6.12.1982, σελ. 1724: «... με τις διατάξεις αυτές προσπαθούμε να αποσυμφωρήσομε και να εξυγιάνουμε το επάγγελμα... το επάγγελμα του φαρμακοποιού μαστίζεται από ένα υπερεπαγγελματισμό. Πολλοί νέοι φαρμακοποιοί βρίσκονται με την αγωνία της δυνατότητας εργασίας...»), οι δι' αυτών τεθέντες όροι της 35ετούς ασκήσεως του επαγγέλματος του φαρμακοποιού και της συμπληρώσεως του 65ου έτους της ηλικίας, μετά δικαιώματος πλήρους συντάξεως, ως προϋποθέσεων η συνδρομή των οποίων άγει υποχρεωτικώς εις ανάκλησιν της σχετικής αδείας και εντεύθεν εις κώλυμα δια την περαιτέρω άσκησιν του επαγγέλματος τούτου -που δεν είναι κλειστό, υποκείμενο μόνον εις νομίμους περιορισμούς- δεν συνάπτονται άμεσα ούτε προς τις προσωπικές ικανότητες των ασκούντων το επάγγελμα αυτό, ούτε και με λόγους αναγόμενους εις την προστασίαν της δημοσίας υγείας, αλλά αποβλέπουν εις την εξυπηρέτησιν του επαγγελματικού συμφέροντος των νέων φαρμακοποιών, επί βλάβη ετέρων φαρμακοποιών οι οποίοι έχουν εν τω μεταξύ αναπτύξει και επιχειρηματικήν δραστηριότητα, την οποίαν αναγκάζονται να διακόψουν για τους εκτεθέντας λόγους. Με τα δεδομένα όμως αυτά, οι ανωτέρω διατάξεις, όπως τελικώς διευτυπώθησαν εις το άρθρον 24 παρ. Β (περίπτ. 4) του Ν. 1579/ 85, περιέχουν κανόνες που έρχονται σε αντίθεση, εν όψει των εκτεθέντων στην προηγούμενη σκέψη, προς την συνταγματικώς

κατωχυρωμένην επαγγελματικήν ελευθερίαν. Συνεπώς, η προσβαλλομένη πράξις, στηριζομένη εις τους αντισυνταγματικούς αυτούς κανόνες, δεν είναι νόμιμη, όπως βασίμως προβάλλεται. Επομένως, και δεδομένου ότι δεν συντρέχει περίπτωσης αναπομπής, κατόπιν της επιλύσεως του παραπεμφθέντος ζητήματος, της υποθέσεως εις το Δ' Τμήμα, πρέπει η κρινομένη αίτησις, εκδικαζομένη από την Ολομέλεια, να γίνει δεκτή και να ακυρωθεί η προσβαλλομένη πράξις. Αν και κατά τη γνώμη ενός, με αποφασιστική ψήφο, μέλους του Δικαστηρίου, η προσβαλλομένη πράξις είναι νόμιμη και η αίτησις πρέπει να απορριφθή, διότι κατά την θέσπιση περιορισμών στην άσκηση επαγγέλματος δύναται να λαμβάνονται υπόψη, θεμιτώς κατά το Σύνταγμα, και κοινωνικά κριτήρια, όπως, στην προκειμένη περίπτωση, η αποσυμφόρησις του επαγγέλματος του φαρμακοποιού, ώστε να προστατευθούν και οι νέοι επιστήμονες του κλάδου ενώ παραλλήλως διασφαλίζεται και η πλήρης συνταξιοδότησις των αποχωρούντων από το επάγγελμα φαρμακοποιών.

Σ.Τ.Ε. 2112/84 (Τμ. Δ')

(Υπόθεση διπλωματούχων Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών)

Επειδή, δια της υπό κρίσιν αιτήσεως ζητείται εμπροθέσμως η ακύρωσις της υπ' αριθ. 64902/15.10.82 αποφάσεως της Υπουργού Πολιτισμού και Επιστημών (φ. 951/19.11.1982, Β'), δια της οποίας ενεκρίθη ο εσωτερικός κανονισμός Λειτουργίας των Επιτροπών κατατάξεως και κρίσεων των Τμημάτων και της Ολομελείας του Επιμελητηρίου Εικαστικών Τεχνών Ελλάδος. Δια του κανονισμού τούτου, εκδοθέντος κατ' εφαρμογήν των ειδικών διατάξεων του ν. 1218/81 «Περί επιμελητηρίου Εικαστικών Τεχνών Ελλάδος» (φ. 289 Α'), οι οποίες αναφέρονται και εις τους μη έχοντας δίπλωμα ανωτάτης σχολής καλλιτέχνας, ερρυθμίσθησαν θέματα αφορώντα εις τους τελευταίους τούτους, μεταξύ 6ε αυτών περιλαμβάνονται και τα μέλη του αιτούντος συλλόγου ως και οι λοιποί δύο αιτούντες.

Επειδή η προσβαλλομένη κανονιστική απόφασις έχει εκδοθεί κατ' εφαρμογήν της εξουσιοδοτικής διατάξεως του άρθρου 8 § 3 του ρηθέντος νόμου, ορίζοντος ότι «το Διοικητικόν Συμβούλιον καταρτίζει τον

εσωτερικόν κανονισμόν των Επιτροπών Κατατάξεως και Κρίσεων των Τμημάτων και της Ολομελείας, όστις, μετ' αποδοχήν του υπό της Γενικής Συνελεύσεως του Επιμελητηρίου, εγκρίνεται δι' αποφάσεως του Υπουργού Πολιτισμού και Επιστημών» και, κινούμενη εντός του πλαισίου της διατάξεως αυτής, έχει ως αντικείμενον τον καθορισμόν κανόνων που αναφέρονται εις την αρμοδιότητα των Επιτροπών κατατάξεως και κρίσεων και της Ολομελείας, την λειτουργίαν αυτών, ως και την ενώπιον των οργάνων τούτων τηρητέαν διαδικασίαν δια την αποδοχήν αιτήσεως περί εγγραφής νέων τακτικών μελών εις το ρηθέν Επιμελητήριον. Τοιούτον όμως περιεχόμενον έχουσα, η προσβαλλομένη απόφασις αποτελεί κατ' ουσίαν εξειδίκευση τόσον της ως άνω εξουσιοδοτικής διατάξεως, όσο και των κατωτέρω παρατιθεμένων σχετικών διατάξεων των άρθρων 4 και 9 του ίδιου νόμου, εις τας οποίας καθορίζονται εν γενικαίς γραμμαίς τα όργανα και η διαδικασία εγγραφής νέων τακτικών μελών εις το Επιμελητήριον, καθώς και τα εντεύθεν δικαιώματα των. Συνεπώς, ενδεχομένη αντισυνταγματικότης των νομοθετικών αυτών διατάξεων καθιστά μη νόμιμον και την προϋποθέτουσαν αυτάς και νυν προσβαλλομένην πράξιν, ώστε δια της υπό κρίσιν αιτήσεως παραδεκτώς προβάλλονται λόγοι περί αντισυνταγματικότητας των διατάξεων τούτων.

Επειδή, εις την υπό του αρθρ. 5 § 1 του Συντ. 1975 προστατευομένην ελευθερίαν της εργασίας, ήτοι ελευθερίαν επιλογής και ασκήσεως επαγγέλματος, δύναται ο νομοθέτης να επιβάλλει εκάστοτε όρους, είτε υπό την μορφήν αρνητικών περιορισμών και απαγορεύσεων είτε υπό την μορφήν θετικών υποχρεώσεων προς ενέργειαν εν τη επιλογή και ασκήσει επαγγέλματος τίνος, οι ούτως όμως τασσόμενοι όροι και προϋποθέσεις είναι συνταγματικώς επιτρεπτοί μόνον εφ' όσον ορίζονται γενικώς κατά τρόπον αντικειμενικών, δικαιολογούνται δε εξ αποχρώντων λόγων γενικωτέρου δημοσίου ή κοινωνικού συμφέροντος. Ειδικώτερον, δε, ως τοιαύτα αντικειμενικά κριτήρια των οποίων η εκπλήρωσις είναι κατά νόμον αναγκαία δια την δυνατότητα ασκήσεως ωρισμένου επαγγέλματος, νοούνται μόνον όροι και προϋποθέσεις αι οποίαι να ανταποκρίνονται εις την εκ της εννοίας του κράτους δικαίου απορρέουσαν συνταγματικήν αρχήν της αναλογικότητας, κατά την οποίαν οι εκ μέρους του νομοθέτου και της

Διοικήσεως επιβαλλόμενοι περιορισμοί εις την άσκησιν των ατομικών δικαιωμάτων πρέπει να είναι μόνον οι αναγκαίοι και να συνάπτονται προς τον υπό του νόμου επιδιωκόμενον σκοπόν. Ειδικώτερον πρέπει να τελούν εις άμεσον σχέσιν όχι μόνον προς τον σκοπόν τούτον, αλλά και προς τα ήδη νομίμως ή εν τοις πράγματι κεκτημένα ουσιαστικά και τυπικά προσόντα ή καταστάσεις (γνώσεις επιστήμης η τέχνης) των υποψηφίων ασκήσεως ωρισμένου επαγγέλματος τούτου. Συνεπώς, η περιορίζουσα την ως άνω ελευθερίαν ρυθμιστική επέμβασις του νομοθέτου δεν δύναται να στηρίζεται ούτε εις μόνον τον σκοπόν της επί βλάβη μιας κατηγορίας ενδιαφερομένων προστασίας του στενού επαγγελματικού και δη οικονομικού συμφέροντος αντιπάλου ομάδος, ούτε και εις κριτήρια κατά κοινήν αντίληψιν μη αμέσως συνδεόμενα προς τας ήδη κτηθείσας ειδικάς γνώσεις επιστήμης ή τέχνης και άγοντα, άνευ αποχρώντος λόγου, εις κατ' ουσίαν αδυναμίαν ασκήσεως ωρισμένου επαγγέλματος (Βλ. και Σ.Ε. 630/79, 4036/79 κ. ά.),

Επειδή, εις τον ανωτέρω Ν. 1218/81 «Περί Επιμελητηρίου Εικαστικών Τεχνών Ελλάδος» (φ. 289 Α'), ορίζονται τα εξής: «Άρθρον 2 § 1 Σκοποί του Επιμελητηρίου .... είναι η προαγωγή της καλλιτεχνικής δημιουργίας εις την Ελλάδα, η διασφάλισις του δικαιώματος της ελευθέρας καλλιτεχνικής εκφράσεως και του καλλιτεχνικού έργου εις όλους τους τομείς των εικαστικών τεχνών χωρίς να παρεμβαίνει εις θέματα αισθητικής.... Άρθρον 3 § 1. Τα μέλη του Επιμελητηρίου διακρίνονται εις τακτικά και επίτιμα. 2. Τα τακτικά μέλη είναι Έλληνες υπήκοοι ή ομογενείς οι πληρούντες τας εις το άρθρον 4 προϋποθέσεις... Άρθρον 4 § 1 Δια την εγγραφήν τακτικών μελών απαιτείται δίπλωμα της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών ή ισότιμον της αλλοδαπής, της ισοτιμίας διαπιστουμένης κατά νόμον. Δια τους μη έχοντας δίπλωμα καλλιτέχνας απαιτούνται δύο θετικοί κρίσεις. Αι κρίσεις αύται διεξάγονται υπό της εις το άρθρο 8 Επιτροπής. Μεταξύ των δύο κρίσεων απαιτήτως πρέπει να μεσολαβήσουν τουλάχιστον δύο έτη § 2. Ο προτιθέμενος να καταστή μέλος του Επιμελητηρίου υποβάλλει εις την Γραμματείαν αυτού αίτησιν, εις την οποίαν αναφέρονται τα προσόντα του, μετά των οικείων αποδεικτικών εγγράφων, ως και το τμήμα εις το οποίον επιθυμεί να εγγραφή. § 3, Εάν ο υποψήφιος έχη πτυχίον η Γραμματεία του

Επιμελητηρίου διαβιβάζει αμελλητί την αίτησιν προς την Εφορείαν του οικείου τμήματος, η οποία προβαίνει εις την εγγραφήν του § 4. Εάν ο υποψήφιος δεν έχη πτυχίον, η Γραμματεία του Επιμελητηρίου διαβιβάζει αμελλητί την αίτησιν με όλα τα δικαιολογητικά εις την Επιτροπήν Κατατάξεως και Κρίσεων του Τμήματος, η οποία γνωμοδοτεί περί του χρόνου εισαγωγής ταύτης προς κρίσιν. Ο χρόνος ούτος δεν δύναται να υπερβαίνη το έτος από της υποβολής της αιτήσεως. Επί της αιτήσεως αποφαίνεται η Ολομέλεια της Επιτροπής Κατατάξεως και Κρίσεων του Επιμελητηρίου μετ' εισήγησιν της αντιστοίχου επιτροπής του οικείου τμήματος. Επί απορριπτικής αποφάσεως χωρεί εντός τριών μηνών από της κοινοποιήσεως της εις τον αιτούντα προσφυγή εις την αμέσως επομένην Γενικήν Συνέλευσιν. Άρθρον 9 § 1. Μόνον τακτικά μέλη του Επιμελητηρίου δύνανται να αναλαμβάνουν και εκτελούν παραγγελίας έργων ζωγραφικής, γλυπτικής, χαρακτικής και διακοσμητικής δια λογαριασμόν: α) Κρατικών Υπηρεσιών, β) Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοικήσεως, των Ενώσεων και Ιδρυμάτων αυτών, γ) Κοινωφελών Ιδρυμάτων και Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου, δ) Ερανικών Επιτροπών, ε) Οργανισμών Κοινής Ωφελείας, στ) Ιερών Ναών, ζ) Νεκροταφείων».

Επειδή, ως προκύπτει εκ των παρατεθεισών διατάξεων, ως τακτικά μέλη του Επιμελητηρίου Εικαστικών Τεχνών Ελλάδος εγγράφονται υποχρεωτικώς, επί τη υποβολή σχετικής αιτήσεως, οι έλληνες υπήκοοι ή ομογενείς οι οποίοι κέκτηνται δίπλωμα της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών ή ισότιμον δίπλωμα της αλλοδαπής. Μόνον δε τακτικά μέλη του Επιμελητηρίου τούτου δύνανται να αναλαμβάνουν και εκτελούν εφεξής παραγγελίας έργων ζωγραφικής, γλυπτικής κ.λπ. δια λογαριασμόν των εις το εκτεθέν άρθρ.9 § 1 παρατιθεμένων νομικών προσώπων δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου. Αντιθέτως, οι μη έχοντες δίπλωμα ανωτάτης σχολής καλλιτέχνες, όπως είναι και τα μέλη του αιτούντος συλλόγου και οι δύο ατομικώς προσφεύγοντες, οίτινες άπαντες ασκούν εμπειρικώς την τέχνην του αγιογράφου, δεν δύνανται να εγγραφούν ως τακτικά μέλη του Επιμελητηρίου και, ούτω, να εκτελούν παραγγελίας των εις το άρθρο 9 § 1 αναφερομένων νομικών προσώπων, παρά μόνον αφού υποβληθούν δις εις

κρίσιν από όργανα του Επιμελητηρίου και επί τη βάσει διαδικασίας η οποία δύναται να διαρκέσει επί μακρότατον χρόνον, ήτοι και επί μίαν πενταετίαν. Ειδικώτερον, η μεν οικεία Επιτροπή κατατάξεως και κρίσεων εις ην υποβάλλεται η αίτησις εγγραφής, οφείλει να την παραπέμψει προς κρίσιν, εντός έτους από της υποβολής της, εις την αρμοδίαν Ολομέλειαν της Επιτροπής κατατάξεως και κρίσεων, η δε τυχόν απορριπτική απόφασις αυτής προσβάλλεται εν συνεχεία υπό του ενδιαφερομένου εντός τριμήνου από της κοινοποιήσεως της εις την εκ των τακτικών μελών του Επιμελητηρίου αποτελουμένην γενικήν Συνέλευσιν αυτού, ήτοι εις συλλογικόν όργανον εις το οποίον κατά τα συνήθως κρατούντα δεν προσήκει τοιαύτη αρμοδιότης, διότι είναι πολυμελές και κατά κανόνα συνέρχεται μόνον δις κατ' έτος (άρθρ.7 § 2). Μετά δε την πρώτην θετικήν κρίσιν, ο ενδιαφερόμενος οφείλει να υποβάλει νέαν αίτησιν, αφού όμως παρέλθουν τουλάχιστον δύο έτη από της κρίσεως ταύτης, δια να επακολουθήσει, κατά την αυτήν διαδικασίαν, η δευτέρα κρίσις, ήτοι η εντός έτους παραπομπή υπό της ανωτέρω Επιτροπής της αιτήσεως ταύτης εις την Ολομέλειαν και θετική κρίσις αυτής ή της Γενικής Συνελεύσεως. Εξ ετέρου, δια την κρίσιν αυτήν των μη πτυχιούχων καλλιτεχνών και την εγγραφήν των εις το Επιμελητήριον ο ρηθείς νόμος δεν αναφέρει ποία αντικειμενικά κριτήρια οφείλουν να λαμβάνουν υπ' όψιν τα δια τας κρίσεις αυτάς αρμόδια όργανα, όπως θα ήτο, μεταξύ άλλων η επί εύλογον χρόνον βιοποριστική απασχόλησις του καλλιτέχνου με το αντικείμενον (εν προκειμένω) της αγιογραφίας, προσηκόντως αποδεικνυομένη.

Επειδή, υπό τα δεδομένα ταύτα, δια των ως άνω διατάξεων του ν. 1218/81, δια των οποίων ετέθη γενικώς νέον δίκαιον και αυστηραί προϋποθέσεις δια την άσκησιν των αυτόθι μνημονευομένων ειδικών καλλιτεχνικών επαγγελμάτων, κατ' ουσίαν απηγορεύθη αμέσως, ήτοι άμα τη δημοσιεύσει του νόμου τούτου, εις τους αιτούντος, μη πτυχιούχους αγιογράφους, να εξακολουθήσουν να ασκούν το επάγγελμα των, αφού τούτο συνίσταται, κατά κοινήν αντίληψιν, εις την αγιογράφησιν ιερών ναών οι οποίοι όμως ανήκουν σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα εις τας εν άρθρω 9 του νόμου τούτου μνημονευόμενας κατηγορίας νομικών προσώπων, των οποίων

τας παραγγελίας θα εκτεθούν του λοιπού μόνον τακτικά μέλη του Επιμελητηρίου, οία δεν τυγχάνουν οι αιτούντες . Συγχρόνως όμως δεν λαμβάνεται και πρόνοια δια την κατηγορίαν των τελευταίων τούτων, οι οποίοι ήδη κατά τον χρόνον της θεσπίσεως του νέου δικαίου ήσκουν, εν πάση περιπτώσει, επί μακρόν την τέχνην της αγιογραφίας ως βιοποριστικόν επάγγελμα και νυν στερούνται των ηυξημένων προσόντων του νόμου τούτου. Εξ ετέρου, δια του αυτού νόμου κατέστη συγχρόνως λίαν δυσχερής και μακροχρόνιος η διαδικασία εις την οποίαν πρέπει να υποβληθούν οι μη πτυχιούχοι αγιογράφοι για να επιτύχουν διπλήν θετικήν κρίσιν και να γίνουν, ούτω, τακτικά μέλη του Επιμελητηρίου, ώστε να δύνανται να επαναλάβουν την άσκησιν του διακοπέντος επαγγέλματός των, ενώ αφ' ετέρου, δεν καθορίζονται εις τον νόμον αντικειμενικά κριτήρια, συναπτόμενα, είτε προς τα καλλιτεχνικά των προσόντα είτε προς την φύσιν του ασκουμένου επαγγέλματος, τα οποία τα αρμόδια όργανα οφείλουν εκάστοτε να λαμβάνουν υπ' όψιν, της όλης, ούτω, κρίσεως αποκειμένης τελικώς εις την ελευθέραν εκτίμησιν των μελών των οργάνων τούτων. Εκ του νόμου όμως τούτου και της εν γένει οικονομίας του, δεν προκύπτει ότι αι προεκτεθείσαι αυστηραί ρυθμίσεις υπηγορεύθησαν εκ λόγων γενικωτέρου δημοσίου συμφέροντος. Αι ανωτέρω συνεπώς διατάξεις των άρθρων 4, 8 και 9 του ν. 1218/81, προβαίνουσαι εις την περιγραφείσαν ρύθμισιν, περιέχουν κανόνας οι οποίοι έρχονται εις αντίθεσιν προς τας εν τη ηγουμένη σκέψει παρατεθείσας συνταγματικές επιταγάς και συνεπώς η προσβαλλομένη πράξις, στηριζομένη εις τους αντισυνταγματικούς κανόνας των ανωτέρω άρθρων, είναι ακυρωτέα ως μη νόμιμος, κατά τον βασίμως προβαλλόμενον συναφή λόγον ακυρώσεως.

Επειδή, περαιτέρω, εν τη προβολή του λόγου περί παραβάσεως της ατομικής ελευθερίας της εργασίας, αβασίμως γίνεται επίκλησις και του άρθρου 22 § 1 του Συντ., καθ' όσον δι' αυτού κατοχυρούται το κοινωνικόν δικαίωμα εργασίας, το οποίον, ως και τα λοιπά κοινωνικά δικαιώματα, αναφέρεται εις τους εργάτας και εργατοϋπαλλήλους και, γενικώτερον, εις τους παρέχοντας εξηρητημένην εργασίαν επ' αμοιβή εις φυσικά ή νομικά πρόσωπα

δυνάμει σχέσεως ιδιωτικού δικαίου (ΣΕ 763/82, ΑΕΔ 16/83), περί ου νυν δεν πρόκειται.

Σ.Τ.Ε. 2422/85 (Τμ. Δ')

(Υπόθεση λειτουργίας κέντρων παραθερισμού γυμνιστών)

Επειδή, δια της υπό κρίσιν αιτήσεως, ζητείται η ακύρωσις 1) της υπ' αριθ. 536118/ 27.9.1984 πράξεως του Υπουργού Προεδρίας της Κυβερνήσεως, εγκριτικής της υπ' αριθμ. 1129/35/13.9.1984 αποφάσεως του Διοικητικού συμβουλίου του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού (ΕΟΤ), δια της οποίας επετράπη η Λειτουργία Κέντρου Παραθερισμού Γυμνιστών εις το ξενοδοχειακόν συγκρότημα L.M., το οποίον ευρίσκεται πλησίον της περιοχής Πετροθαλάσσης της Ερμιόνης - Αργολίδος και φέρεται ως ανήκον εις την Α.Ε. υπό την επωνυμίαν «L.M. Ν.Π.Δ. ΑΕ»ως και 2) της υπ' αριθμ. 536319/ 28.9.1984 πράξεως του γενικού Γραμματέως του ΕΟΤ δια της οποίας, εκδοθείσης εις εκτέλεσιν της προηγουμένης πράξεως, εχορηγήθη εις την ως άνω Εταιρείαν άδεια Λειτουργίας του Κέντρου τούτου.

Επειδή, ο αιτών Μητροπολίτης Ύδρας, Σπετσών, Ερμιονίδος και Αιγίνης νομιμοποιείται εις την άσκησιν της υπό κρίσιν αιτήσεως, ως ασκών κατά νόμον (αρθρ. 29 παρ. 1 του Ν. 590/1977 «Περί του Καταστατικού Χάρτου της Εκκλησίας της Ελλάδος» ΦΕΚ 146), εντός της περιφέρειας της Μητροπόλεως του, όπου πρόκειται να λειτουργήση το επίδικον Κέντρον, την προβλεπομένην εξουσίαν υπό των Ιερών Κανόνων και των Νόμων της Πολιτείας, καθιερούντων συνεργασίαν της Εκκλησίας μετ' αυτής επί θεμάτων κοινού ενδιαφέροντος (αρθρ. 2 του ως άνω Νόμου), μεταξύ των οποίων προδήλως περιλαμβάνονται τα αφορώντα εις την περιφρούρησιν των παραδόσεων και των κανόνων της κοινωνικής ηθικής, οι οποίοι, καθ' ά προβάλλει ο απών, διατρέχουν τον κίνδυνον να πληγούν εκ της λειτουργίας τοιούτου Κέντρου.

Σ.Τ.Ε. 665/90

(Υπόθεση παραμονής αλλοδαπών στο ελληνικό έδαφος)

2. Επειδή, με την κρινόμενη αίτηση ζητείται εμπροθέσμως και εν γένει παραδεκτώς η ακύρωση των υπ' αριθμ. 1/697370/ 82299/8.2. 1988 και 1/697370/48779/13.4. 1988 πράξεων της Διευθύνσεως Κρατικής Ασφάλειας του Υπουργείου Δημόσιας Τάξεως, με τις οποίες δεν εγκρίθηκε παράταση της άδειας παραμονής του αιτούντος στη χώρα και διατάχθηκε η αναχώρηση του απ' αυτήν.

3. Επειδή, το άρθρο 5 παρ. 2 του ισχύοντος Συντάγματος ορίζει: «Όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους, χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων. Εξαιρέσεις επιτρέπονται στις περιπτώσεις που προβλέπει το διεθνές δίκαιο». Κατά την έννοια της διατάξεως αυτής, η συνταγματική κατοχύρωση της ελευθερίας που καθιερώνει προκειμένου για τούς αλλοδαπούς περιορίζεται στην προσωπική τους ασφάλεια και δεν εκτείνεται στην ελευθερία κινήσεως και εγκαταστάσεως τους τη χώρα. Η έννοια αυτή προκύπτει και από την αντιπαραβολή της πιο πάνω διατάξεως με την διάταξη της παραγράφου 4 του ίδιου άρθρου που απαγορεύει τη λήψη ατομικών διοικητικών μέτρων περιοριστικών της ελευθερίας κινήσεως και εγκαταστάσεως στη χώρα εις βάρος Ελλήνων. Έτσι, ο καθορισμός των όρων και προϋποθέσεων εισόδου και παραμονής στη χώρα των αλλοδαπών ανήκει στο ρυθμιστικό πεδίο του κοινού νομοθέτη. Κατ' ακολουθίαν πρέπει να απορριφθεί ως αβάσιμος ο λόγος ακυρώσεως με τον οποίο προβάλλεται ότι το πληττόμενο μέτρο αντίκειται στο άρθρο 5 παρ. 2 του Συντάγματος.

4. Επειδή, ο λόγος ακυρώσεως με τον οποίο προβάλλεται παράβαση του άρθρου 20 παρ. 2 του Συντάγματος πρέπει να απορριφθεί ως αβάσιμος, διότι η έκδοση των προσβαλλόμενων πράξεων έχει προκληθεί με τις από 24.12.1987 και 29.2.1988 σχετικές αιτήσεις με τις οποίες ο αιτών

είχε εκθέσει τις απόψεις του στη Διοίκηση για το επίμαχο θέμα.

5. Επειδή, ο νομοθέτης, εναρμονίζοντας τη νομοθεσία περί ιθαγενείας με τη συνταγματική αρχή της ισότητας των φύλων, όρισε με το άρθρο 4 του Ν. 3370/1955, όπως αντικαταστάθηκε από το άρθρο 6 του Ν. 1438/1984 (ΦΕΚ 60), ότι «ο γάμος δεν έχει ως συνέπεια κτήση ή απώλεια της ελληνικής ιθαγένειας». Συνεπώς πρέπει να απορριφθεί ως αβάσιμος ο λόγος ακυρώσεως με τον οποίο προβάλλεται ότι ο αιτών απέκτησε την ελληνική ιθαγένεια λόγω του γάμου του με Ελληνίδα.

6. Επειδή, οι όροι και οι προϋποθέσεις εισόδου και εγκαταστάσεως στη χώρα των αλλοδαπών ρυθμίσθηκαν με το Ν. 4310/1929. Ειδικότερα ο νόμος αυτός ορίζει στο άρθρο 3 ότι: «Απαγορεύεται η είσοδος παντός αλλοδαπού εις το ελληνικόν έδαφος, εάν δεν είναι εφοδιασμένος δια τακτικού διαβατηρίου δεόντως τεθεωρημένου δια την είσοδόν του παρά Ελληνικής Προξενικής, Αρχής». «Απαγορεύεται επίσης η είσοδος παντός αλλοδαπού, 1) Εάν πάσχη τας φρένας ή εκ μολυσματικής νόσου. 2) Εάν έχη καταδικασθή εν τη αλλοδαπή δι' έγκλημα τι εκ των αναφερομένων εν ταις συνθήκαις περί εκδόσεως. 3) Εάν έχη προγενεστέρως απελαθή εξ Ελλάδος. Αλλοδαπός ηλικίας άνω των 18 ετών εισερχόμενος εις το ελληνικόν έδαφος και προτιθέμενος να παραμείνη πλέον των 30 ημερών οφείλει την τριακοστήν το βραδύτερον ημέραν από της αφίξεώς του να υποβάλη δήλωσιν αφίξεώς εις την Υπηρεσίαν αλλοδαπών ή ελλείψει τοιαύτης εις την αστυνομικήν αρχήν του τόπου της διαμονής του. Οσάκις δια της προξενικής θεωρήσεως δεν καθορίζεται και το χρονικόν διάστημα της εν Ελλάδι παραμονής ή καθορίζεται τοιούτον μείζον των τριών μηνών, τότε η ισχύς της χορηγούμενης αδείας παραμονής ορίζεται πάντοτε τρίμηνος από της ημέρας της εισόδου του αλλοδαπού εις το ελληνικό έδαφος. Διά διαταγής του Υπουργού των Εσωτερικών δύναται να παραταθή η ισχύς των ως άνω αδειών παραμονής επί τη εγκαίρω αιτήσει των ενδιαφερομένων, δι' εκάστην δε παράτασιν καταβάλλεται τέλος χαρτοσήμου ονομαστικής αξίας δρχ. (10). Δια διαταγής επίσης του Υπουργού των Εσωτερικών δύναται να περιορισθή η ισχύς της αδείας παραμονής. Εν περιπτώσει απώλειας της αδείας παραμονής,

ο αλλοδαπός υποχρεούται να αιτήση-ται αμελλητί τον εφοδιασμόν του δι' αντιγράφου ταύτης χορηγουμένου παρά του Υπουργείου των Εσωτερικών, άλλως θεωρείται ως παραμένων εν Ελλάδι άνευ αδείας». Στο άρθρο 7 ότι: «Εγκρινομένης της μακράς διαμονής αλλοδαπού εν Ελλάδι εφοδιάζεται ούτος δια δελτίου ταυτότητος...». Στο άρθρο 13 ότι: «Απαγορεύεται εις τους αλλοδαπούς, ανεξαρτήτως ηλικίας, να εξασκήσωσιν εν Ελλάδι οιονδήποτε επαγγελμα εάν δεν ώσιν εφοδιασμένοι προηγουμένως δι' επί τούτω αδείας του Υπουργείου Εσωτερικών ή των παρ' αυτού ορισθησομένων υπηρεσιών». Και, τέλος, στο άρθρο 14 ότι: «Δία Π. Δ/τος, εκδιδομένου προτάσει του Υπουργού των Εσωτερικών εν συνεννοήσει μετά των Υπουργών Εξωτερικών και Στρατιωτικών, δύναται να απαγορευθή η εις ωρισμένας περιφερείας ή πόλεις του Κράτους μόνιμος εγκατάστασις ή και προσωρινή διαμονή αλλοδαπών. Προκειμένου περί μεμονωμένων ατόμων αλλοδαπών, ο Υπουργός των Εσωτερικών δύναται επίσης δια λόγους δημοσίου ή κοινωνικού συμφέροντος να επιβάλη εις ταύτα όσους ήθελε κρίνει αναγκαίους περιορισμούς (π.χ. όσον αφορά την απαγόρευσιν της διαμονής ή εγκαταστάσεως εν Ελλάδι ή εν ωρισμένω τόπω, την παρουσίαν εις την αστυνομίαν, μετακίνησιν, την άσκησιν ωρισμένου επαγγέλματος κ.λπ.)». Κατά την έννοια των διατάξεων αυτών, καθιερώνεται πλήρης ελευθερία εισόδου στη χώρα των αλλοδαπών, εφ' όσον δεν εμπίπτουν σε μια από τις αποκλειστικά αναφερόμενες περιπτώσεις του άρθρου 4, και παραμονής των σ' αυτήν μέχρι τριάντα ημερών. Η περαιτέρω όμως παραμονή των στη χώρα διέπεται από κανονιστικό καθεστώς που επιβάλλει σ' αυτούς την υποχρέωση εφοδιασμού των με άδεια παραμονής διαρκείας το πολύ μέχρι τριών μηνών και παρέχει στη Διοίκηση την ευχέρεια παρατάσεως της, προσδιοριζόμενης χρονικά από τον επιδιωκόμενο σκοπό (σπουδές ή εργασία ή άλλος νόμιμος σκοπός). Παράλληλα ο νομοθέτης με τις πιο πάνω διατάξεις προέβλεψε και ερρύθμισε και την μόνιμη εγκατάσταση αλλοδαπών στη χώρα, ιδίως όταν συνεπεία αλληπαλλήλων νομίμων παρατάσεων της αρχικής παραμονής των έχει δημιουργηθεί πραγματική κατάσταση που την δικαιολογεί, δεν καθιέρωσε όμως δικαίωμα οποιουδήποτε αλλοδαπού, που εισέρχεται στη χώρα, να αξιώνει και την μόνιμη εγκατάσταση του σ' αυτήν.

7. Επειδή, εν προκειμένω, από τα στοιχεία του φακέλλου προκύπτουν τα εξής : Ο αιτών, Ρώσος πολίτης, επέλεσε γάμο στη Μόσχα το έτος 1985 με Ελληνίδα. Η σύζυγος του υπέβαλε την 29.12.1986 αίτηση στη Υποδιεύθυνση Αλλοδαπών Αττικής με την οποία ζητούσε να χορηγηθεί στον αιτούντα άδεια εισόδου και μόνιμης εγκαταστάσεως του στη χώρα. Με το υπ' αριθ. 1/697370-75997/27.11.1987 έγγραφο της προς το Υπουργείο Εξωτερικών η Διεύθυνση Κρατικής Ασφαλείας του Υπουργείου Δημοσίας Τάξεως, ενέκρινε την έλευση και μηνιαία παραμονή του αιτούντος στην χώρα. Με την υπ' αριθ. 1/626149/113.1987 όμως απόφαση του Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Δημοσίας Τάξεως δεν εγκρίθηκε η προσωρινή έλευση του στην Ελλάδα για γενικότερους λόγους που σχετίζονται με την εθνική ασφάλεια. Επακολούθησε η υπ' αριθ. 1/697370 - 15774/27.3.1987 πράξη της Διευθύνσεως Κρατικής Ασφαλείας του Υπουργείου Δημοσίας Τάξεως με την οποία ανακλήθηκε η προηγούμενη πράξη της περί εγκρίσεως προσωρινής παραμονής του αιτούντος στην Ελλάδα. Την 23.3.1987 ο αιτών έφθασε στα σύνορα της Ελλάδος αλλά το Αστυνομικό Τμήμα Ελέγχου Διαβατηρίων Ειδομένης δεν του επέτρεψε να εισέλθει στη χώρα σε συμμόρφωση με το υπ' αριθ. 1/687370 - 15533/24.3.1987 σήμα της Διευθύνσεως Κρατικής Ασφάλειας. Ο αιτών όμως πέτυχε να πάρει προξενική θεώρηση ενός μηνός από το Ελληνικό Προξενείο Βελιγραδίου και εισήλθε στη χώρα την 27.3.1987. Στη συνέχεια η Διεύθυνση Κρατικής Ασφάλειας με το υπ' αριθ. 1/697370/203161/11.5.1987 έγγραφο της προς την Υποδιεύθυνση Αλλοδαπών Αττικής του χορήγησε άδεια παραμονής στη χώρα μέχρι την 10.9.1987. Ακολούθως η ίδια Αρχή με το υπ' αριθ. 1/697379-241519/9.6.1987 έγγραφο της προς το Υπουργείο Εξωτερικών, σε απάντηση σήματος της Ελληνικής Πρεσβείας στη Μόσχα, έκανε γνωστό ότι ο αιτών εισήλθε στη χώρα χωρίς έγκριση του Υπουργείου και διατύπωσε την άποψη ότι δεν πρέπει να παραταθεί η παραμονή του για λόγους δημοσίου συμφέροντος. Με τις από 10.8. 1987 και 24.12.1987 αιτήσεις του ο αιτών ζήτησε να παραταθεί η παραμονή του στη χώρα για ένα ακόμη έτος. Το αίτημα αυτό απορρίφθηκε με τις προσβαλλόμενες πράξεις για το λόγο ότι ο αιτών δεν συμβιοί με τη σύζυγο του και αποσκοπεί σε μόνιμη εγκατάσταση

του στη Ελλάδα. Η αιτιολογία αυτή, η πραγματική βάση της οποίας βρίσκεται σε αρμονία με τα στοιχεία του φακέλλου, είναι νόμιμη και επαρκής, σύμφωνα με όσα εκτέθηκαν πιο πάνω, και γι' αυτό πρέπει να απορριφθούν ως αβάσιμοι οι λόγοι ακυρώσεως που στηρίζονται σε αντίθετη εκδοχή. Εν όψει όμως της σπουδαιότητας του θέματος που προέκυψε σχετικά με την έννοια των ανωτέρω διατάξεων το Τμήμα με πενταμελή σύνθεση κρίνει ότι πρέπει, σύμφωνα με την διάταξη της παραγράφου 5 του άρθρου 14 του Ν. Δ/τος 170/ 1973, όπως διαμορφώθηκε με το άρθρο 16 του Ν. 702/1977 (ΦΕΚ 268) και αντικαταστάθηκε από το άρθρο 1 παρ. 6 του Ν. 1470/ 1884 (ΦΕΚ 112), να παραπεμφθεί η υπόθεση στο αυτό Τμήμα με επταμελή σύνθεση και να ορισθεί ως Εισηγητής ο Σύμβουλος Γ. Δεληγιάννης.

Διοικ. Εφετείο Αθήνας 299/1988

(Υπόθεση άθεου δασκάλου)

Στο άρθρο 3 § 1 του Συντάγματος ορίζεται ότι «1. Επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι η θρησκεία της Ανατολικής ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού...» στο άρθρο 13 § 1 ότι «1. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη .Η απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις καθενός...», ενώ στο άρθρο 16 § 2 ότι «2. Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της Εθνικής και Θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλαση τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες...».

Από το συνδυασμό των διατάξεων αυτών συνάγεται ότι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας είναι η επικρατούσα στην Ελλάδα με την έννοια ότι αποτελεί τη θρησκεία της συντριπτικής πλειοψηφίας των Ελλήνων και όχι εκείνη που επικρατεί τυχόν εις βάρος των άλλων θρησκειών αφού, άλλωστε, κάθε γνωστή θρησκεία είναι κατά το Σύνταγμα (άρθρο 13 παρ. 2) ελεύθερη και τα σχετικά με τη λατρεία της τελούνται ανεμπόδιστα υπό την προστασία των νόμων. Εξάλλου, σκοπός της παιδείας (η οποία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους) είναι, μεταξύ άλλων, και η ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνειδήσεως των μαθητών. Ως θρη-

σκευτική δε συνείδηση κατά το άρθρο 16 § 2 του Συντάγματος νοείται αυτή που διαμορφώνεται σύμφωνα με την πατροπαράδοτη ορθόδοξη χριστιανική πίστη την οποία πρεσβεύει η συντριπτική πλειοψηφία των Ελλήνων και όχι γενικώς η θρησκευολογική συνείδηση σύμφωνα με την οποία ο ανώριμος μαθητής του δημοτικού σχολείου θα πρέπει να γίνεται κοινωνός όλων ή των κυριοτέρων θρησκειών ή των χριστιανικών δογμάτων ώστε αυτός και μόνο να επιλέξει, όταν ωριμάσει πνευματικώς, τη θρησκεία ή το δόγμα της αρεσκείας του. Μεταξύ, άλλωστε, των δικαιωμάτων του ανθρώπου περιλαμβάνονται και η επιμέλεια και ανατροφή των ανηλίκων τέκνων από τους γονείς τους οι οποίοι και έχουν το αναφαίρετο δικαίωμα να μεταδώσουν στα ενήλικα τέκνα τους τη θρησκευτική τους πίστη και στις εθνικές, κοινωνικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις τους. Οι απόψεις αυτές ενισχύονται πλήρως και από τις ρυθμίσεις τόσο του ν. 1566/1985 (Α' 167) «Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις» στο άρθρο 1 § 1 εδαφ. β' του οποίου ορίζεται ότι η εκπαίδευση υποβοηθεί τους μαθητές «α) να γίνονται ελεύθεροι, υπεύθυνοι, δημοκρατικοί πολίτες, να υπερασπίζονται την εθνική ανεξαρτησία και τα γνήσια στοιχεία της ορθόδοξης Χριστιανικής παράδοσης. Η ελευθερία της θρησκευτικής τους συνείδησης είναι απαραβίαστη», όσο και του Πρ.Δ/τος 583/1982 (που εκδόθηκε κατά εξουσιοδότηση του άρθρου 13 του προϊσχύσαντος ν. 309/1976) στο άρθρο 2 του οποίου αναφέρεται ότι σκοπός του μαθήματος των θρησκευτικών είναι «... να κάμει τα παιδιά κοινωνούς των αληθειών της ορθόδοξης Χριστιανικής πίστης καθώς και να τα βοηθήσει να συνειδητοποιήσουν Θεό, ως δημιουργό και πατέρα, μέσα στη ζωή της εκκλησίας...».

Επομένως, ναι μεν κατά το άρθρο 13 § 1 του Συντάγματος η απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων (μεταξύ των οποίων και η ακώλυτη πρόσβαση στις δημόσιες λειτουργίες και η συμμετοχή στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας) δεν επιτρέπεται να εξαρτάται από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις των Ελλήνων πολιτών των οποίων και δεν είναι, καταρχήν, επιτρεπτή η άνιση μεταχείριση με θρησκευτικά κριτήρια, πλην, όμως, η αρχή αυτή, όπως και κάθε άλλη

Συνταγματική αρχή, κάμπτεται σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Τέτοια είναι και η περίπτωση, κατά την οποία Έλλην πολίτης άθεος ή αλλόθρησκος ή οπαδός άλλου (πλην του Ανατολικού Ορθοδόξου) Χριστιανικού δόγματος επιζητεί ειδικώς το διορισμό του ως καθηγητή Θεολογίας της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ή ως δασκάλου της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Στις περιπτώσεις, όμως, αυτές επιβάλλεται, κατά συνταγματική επιταγή, ο διδάσκων να έχει τις ίδιες θρησκευτικές πεποιθήσεις με αυτές της Ανατολική ορθόδοξης Εκκλησίας, προκειμένου να διδάξει τις αλήθειες αυτές με την επιβαλλόμενη ζέση και αφοσίωση, όπως απαιτεί το υπηρεσιακό του καθήκον αλλά και επιβάλλει η προστασία του δικαιώματος των ορθοδόξων γονέων να μεταδώσουν στα ανήλικα τέκνα τους τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις. Συνειδησιακό, άλλωστε, πρόβλημα έχει και ο αλλόθρησκος, ετερόδοξος ή άθεος όταν κληθεί όχι μόνο να διδάξει αλλά κυρίως να μεταδώσει και εμπεδώσει στους ανήλικους μαθητές του την πίστη προς τον Θεό (τον οποίο και δεν αποδέχεται) ή προς θρησκεία ή δόγματα διαφορετικά από αυτά που ο ίδιος πρεσβεύει. Πρέπει, συνεπώς, να γίνει δεκτό ότι συγχωρείται, επί του παρόντος, ο αποκλεισμός του διορισμού ως δασκάλων της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης Ελλήνων πολιτών άλλου (πλην του Ανατολικού ορθοδόξου) δόγματος (πρβλ. και Σ.τ.Ε. 3533/ 1986) .Διαφορετική θα ήταν, όμως, η ρύθμιση αν είχε επεκταθεί και στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση η ανάθεση στους διδασκάλους της διδασκαλίας ορισμένων μόνο και όχι όλων των μαθημάτων (δηλαδή και του μαθήματος των θρησκευτικών) οπότε και θα ήταν νόμιμος ο διορισμός ως δασκάλων ειδικοτήτων (μαθηματικών, γυμναστικής, αγγλικής κ.λ.π.) και άθεων, αλλοθρήσκων ή ετερόδοξων. *Κατά τη γνώμη, όμως, ενός μέλους του Δικαστηρίου*, από τα άρθρα 3 και 16 §2 του Συντάγματος, αλλά και από το προοίμιο αυτού που περιλήφθηκε στην επικεφαλίδα του (ότι ψηφίζεται «εις το όνομα της Αγίας και Ομοουσίου και Αδιαιρέτου Τριάδος») προκύπτει ότι το ισχύον Σύνταγμα δεν παρεκκλίνει απ' την, από συστάσεως του ελληνικού κράτους, καθιερωμένη αρχή της χριστιανικής κατευθύνσεως της κρατικής οργανώσεως και ιδίως της παιδείας. Παραλλήλως, όμως, προστατεύεται απ' το ίδιο Σύνταγμα και η ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως, αλλά και η απόλαυση των

ατομικών, κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων, ανεξάρτητα απ' τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του καθενός (άρθρα 4 και 13). Επομένως, στην προκειμένη περίπτωση, πέραν του ότι, πράγματι, δεν υπάρχει διάταξη νόμου απαγορεύουσα τον διορισμόν διδασκάλων μη ορθοδόξων, πρέπει να γίνει δεκτό ότι και κατά την έννοια των προαναφερομένων συνταγματικών διατάξεων, οπωσδήποτε συνδυαζόμενων (αφού αυτοτελής ερμηνεία κάποιας εξ αυτών μπορεί να οδηγήσει σε αδυναμία εφαρμογής της άλλης και συνεπώς σε μερική ή ολική αναίρεση της), δεν είναι δυνατό να αποκλεισθεί το δικαίωμα του έλληνα πολίτη και χριστιανού που επιθυμεί να γίνει δάσκαλος και ακολούθησε, γι' αυτόν τον σκοπό, τις προβλεπόμενες ειδικές σπουδές, να διορισθεί σε θέση δασκάλου, επιφυλασσομένης, όμως, οπωσδήποτε, της αναθέσεως της διδασκαλίας του μαθήματος των θρησκευτικών εις εκπαιδευτικόν ορθοδόξου δόγματος ή της μη τοποθετήσεως διδασκάλου άλλου χριστιανικού δόγματος σε μονοτάξια δημοτικά σχολεία. Περαιτέρω, είναι πρόδηλο ότι απ' τις ίδιες συνταγματικές διατάξεις και απ' το συνδυασμό τους, μπορεί να συναχθεί ότι αποκλείεται ο διορισμός άθεων ή αλλοθρήσκων (μη χριστιανών) σε θέσεις εκπαιδευτικών.

Κατόπιν, όλων αυτών, πρέπει να απορριφθεί, σύμφωνα με την άποψη που επικράτησε, η κρινόμενη αίτηση.

Εφετείο Αθηνών 698/1989

(Υπόθεση παραχώρησης χρήσης οικογενειακής στέγης)

Κατά τη διάταξη του άρθρου 1393 ΑΚ σε περίπτωση διακοπής της συμβίωσης, το δικαστήριο μπορεί, εφόσον το επιβάλλουν λόγοι επιείκειας ενόψει των ειδικών συνθηκών του καθενός από τους συζύγους και του συμφέροντος των τέκνων, να παραχωρήσει στον ένα σύζυγο την αποκλειστική χρήση ολόκληρου ή τμήματος του ακινήτου που χρησιμεύει για κύρια διαμονή των ίδιων (οικογενειακή στέγη), ανεξάρτητα από του ποίος από αυτούς είναι κύριος ή έχει απέναντι στο κύριο το δικαίωμα της χρήσης του. Από την

παραπάνω διάταξη προκύπτει, ότι ο νομοθέτης έχει προσδιορίσει τρία αλληλένδετα κριτήρια για να κριθεί αν σε συγκεκριμένη περίπτωση επιβάλλεται η παραχώρηση της χρήσεως σε ένα από τους συζύγους της οικογενειακής στέγης ανεξάρτητα του αν αυτή ανήκει στον ενάγοντα ή τον εναγόμενο. Σε κάθε μία συγκεκριμένη περίπτωση το δικαστήριο υποχρεούται να εξειδικεύσει τους λόγους επιείκειας, τις ειδικές συνθήκες του καθενός από τους συζύγους και του συμφέροντος των τέκνων. Ως επιείκεια θεωρείται η περίπτωση αδυναμίας ευρέσεως αλλαχού κατοικίας με υπερβολική οικονομική επιβάρυνση, την οποία δεν δύναται να καλύψει ο άμεσος ενδιαφερόμενος, οι δε ειδικές συνθήκες προσδιορίζονται από τους όρους της μέχρι της διασπάσεως της έγγαμης συμβιώσεως ζωής των ενδιαφερομένων και αναφέρονται στα πρόσωπα, τα οποία απετέλεσαν και εξακολουθούν να αποτελούν την οικογένεια, η οποία όμως έχει διασπασθεί. Τα δύο πιο πάνω κριτήρια πρέπει να συνδυάζονται και με το συμφέρον των τέκνων, δηλαδή να κριθεί ότι η συνεχής διαβίωση των τεκνών στη συζυγική οικία είναι αναγκαία και επιβεβλημένη, λόγω και της μακροχρόνιας σ' αυτή διαμονής τους και της τυχόν δυσμενούς επιπτώσεως στην προσωπικότητα τους αν τυχόν στερηθούν της οικογενειακής στέγης. Ο νομοθέτης θεωρεί υποδεέστερο το δικαίωμα του συζύγου στον οποίο ανήκει κατά κυριότητα το ακίνητο και υποχωρεί έναντι της συζύγου και των τέκνων των οποίων το δικαίωμα υπερέχει ουσιαστικά. Τα αντιτιθέμενα αυτά δύο συμφέροντα προσδιορίζονται σε κάθε μια περίπτωση κατ' είδος και βαθμό και το δικαστήριο καταλήγει σε συμπέρασμα ανταποκρινόμενο στην εκκρεμή διένεξη των συζύγων. Η διάταξη αυτή με την οποία προστατεύεται η οικογένεια και θεωρείται διάταξη ουσιαστική και επιτακτική συνάδει προς το άρθρο 21 παρ .1

του Συντάγματος του 1975, με το οποίο θεωρείται η οικογένεια ως το θεμέλιο της συντηρήσεως και προαγωγής του έθνους, ο δε γάμος, η μητρότητα και η παιδική ηλικία τελούν υπό την άμεση προστασία του Κράτους. Η συνταγματική αυτή διάταξη επιβάλλει στον κοινό νομοθέτη τη λήψη εξασφαλιστικών και άμεσων προστατευτικών διατάξεων χάριν της οικογένειας και οσάκις μάλιστα έχει διασπασθεί η έγγαμη συμβίωση, οι ανάγκες διαβιώσεως είναι αυξημένες και οι δαπάνες καλύψεως δεν είναι δυνατόν να προέρχονται από έσοδα ανηλίκων προσώπων ή μη εργαζομένης συζύγου ή εργαζομένης μεν αλλά ανεπαρκώς αμειβομένης. Στο πνεύμα της διατάξεως του παραπάνω άρθρου 21 του Συντάγματος, εντάσσεται και η προδιαληφθείσα διάταξη του άρθρου 1393 ΑΚ, η οποία αποτελεί μέρος της προστασίας της οικογένειας και μάλιστα κατά το χρονικό διάστημα της διασπάσεως της έγγαμης συμβιώσεως, κατά το οποίο τα προβλήματα επιβιώσεως επιλύονται δυσχερώς, αφού τα οικονομικά μέσα είναι τις περισσότερες φορές πενιχρά. Ουδόλως δε η παραπάνω διάταξη του άρθρου 1393 ΑΚ αντιτίθεται προς το άρθρο 17 του Συντάγματος, το οποίο προστατεύει την ιδιοκτησία και αφορά την ολική ή μερική αφαίρεση της ιδιοκτησίας, χωρίς να αποκλείει την θέσπιση περιορισμών αναγομένων στην απόλυτη διαχείριση και κάρπωση του ακινήτου. Από τη διάταξη δε του άρθρου 17 § 1 του Συντάγματος, προκύπτει, ότι είναι δυνατή επί πλέον η θέσπιση περιορισμών με το σκοπό να συστέλλεται τουλάχιστο μερικώς η άσκηση του δικαιώματος της ιδιοκτησίας, οσάκις διαβλέπεται, ότι θα έχει δυσμενείς επιπτώσεις επί του γενικού συμφέροντος. Ως γενικό δε συμφέρον θεωρείται όχι μόνο το αναγόμενο σε αόριστο αριθμό προσώπων, αλλά και συγκεκριμένο αριθμό προσώπων, τα οποία συνδέονται με το θεσμό της

συγγενείας και υπάρχει άμεση και αναγνωρισμένη υποχρέωση παροχής βοήθειας με οποιοδήποτε τρόπο είτε σε χρήμα είτε «*in natura*», στην τελευταία δε αυτή περίπτωση υπάγεται και η χρήση της συζυγικής οικίας από ορισμένα μέλη της οικογένειας κατά τη διάρκεια της διασπάσεως της έγγαμης συμβιώσεως και κυρίως μάλιστα όταν υπάρχουν τέκνα. Εφόσον λοιπόν και το πρωτοβάθμιο δικαστήριο απέρριψε τον ισχυρισμό του εκκαλούντος περί αντισυνταγματικότητας του παραπάνω άρθρου 1393 ΑΚ, ορθά έκρινε και σε κανένα άλλο νομικό ή πραγματικό σφάλμα δεν υπέπεσε ο δε αντίθετος συναφής λόγος της εφέσεως πρέπει ν' απορριφθεί ως αβάσιμος και υπό την εκδοχή ότι ο εκκαλών έχει έννομο συμφέρον προβολής της αντισυνταγματικότητας της ως άνω διατάξεως, 1393 ΑΚ επί της οποίας στήριξε την ένδικη αγωγή του.

7.-Περίληψη και γενικό συμπέρασμα

<< Στάθμιση συμφερόντων στην ελληνική νομολογία >>

Στην παρούσα εργασία επιχειρείται προσπάθεια ανάλυσης και ανάπτυξης της έννοιας της σύγκρουσης των συνταγματικών δικαιωμάτων ,όπως αυτή εμφανίζεται στο πλαίσιο της εφαρμογής και άσκησης τους .Παράλληλα, επιχειρείται μία προσέγγιση των μεθόδων που στοχεύουν στην άρση αυτής της σύγκρουσης ,προκειμένου να επιτευχθεί η αρμονική συνύπαρξη των ατομικών ελευθεριών όλων των φορέων τους ,δίνοντας έμφαση στη μέθοδο της << στάθμισης συμφερόντων >> ,η οποία βασίζεται στην συνεκτίμηση όλων των ιδιαίτερων συνθηκών και δεδομένων κάτω από τις οποίες προκύπτει η σύγκρουση .Ωστόσο ,η αντιμετώπιση του όλου θέματος με τη μεθοδολογία της στάθμισης των συμφερόντων ,έχει κατ' ανάγκη περιπτωσιολογικό χαρακτήρα και δεν οδηγεί πάντοτε σε λύσεις συνεπείς προς την εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων στις διαπροσωπικές σχέσεις .Επομένως ,η θεωρία της στάθμισης των συμφερόντων περιέχει πράγματι αρκετά κενά ,με την έννοια ότι αντιμετωπίζει << αγεφύρωτες αντιθέσεις >> .Δεν στέφεται προς τον εντοπισμό της ενότητας αυτών των αντιθέσεων ,προς τη σύνθεση τους ,αλλά προς την προτίμηση του ενός ή του άλλου μέρους της διαφοράς, προτίμηση ,η οποία όσο και να εξαρτάται από <<αντικειμενικά κριτήρια >>, δεν μπορεί να απαλλαγεί από υποκειμενικά στοιχεία και κρίσεις .

Summary And General Deduction

<< Balancing of interests in Greek Nomology >>

In this project there is an attempt of analyzing and involving the conflict of fundamental rights ,as we can see it in the frame of practise and exercise .At the same time ,we try to reach the methods which aim at the raising of this conflict .In that way we can achieve the normal co-existence of private rights belonging to all subjects emphasizing on the method of << balancing of interests>> which lies on the co-appreciation of all the special circumstances under which it results .However ,the facial of this issue by methodology of balancing the interests has necessary occasional character and it can't always lead to solutions which identify with the application of basic rights in our interpersonal relationships. So ,the theory of balancing of interests contains several questions meaning that it faces differences ,which cannot be bridged over .It doesn't care for the finding of the unity of these differences, regarding to their synthesis ,but for the preference of the one or the other part of the difference ,preference which although it depends on objective criteria it can't throw away the subjective judgments .

8. -Βασικοί όροι έρευνας

- 1.-** Περιορισμοί = restrictions .
- 2.-** Σύγκρουση θεμελιωδών δικαιωμάτων = conflict of fundamental rights .
- 3. -** Στάθμιση συμφερόντων = balancing of interests .
- 4. -** Αρχή αναλογικότητας = proportionality principle .
- 5. -** Θεσμική εφαρμογή = institutional application .

9. -Πίνακας αποφάσεων

- ΣΤΕ 3186/82 << Υπόθεση αναδασωτέας ιδιωτικής δασικής έκτασης >> .
- ΣΤΕ 3053/81 << Υπόθεση εκχέρσωσης ιδιωτικού δάσους >> .
- ΣΤΕ 4220/80 << Υπόθεση κατατμήσεως δάσους >> .
- ΣΤΕ 1362/81 << Υπόθεση ιδιωτικών δασών >> .
- ΣΤΕ 3682/86 << Υπόθεση κατεδαφίσεως περιφράξεων κείμενων στη θάλασσα >>.
- ΣΤΕ 219/87 << Υπόθεση προστασίας οικιστικού περιβάλλοντος >> .
- ΣΤΕ 3610/87 << Υπόθεση προστασίας πολιτιστικού περιβάλλοντος >>.
- ΣΤΕ 475/89 Ολομέλεια << Υπόθεση ανάκλησης αδειών φαρμακοποιών >>
- ΣΤΕ 665/90 << Υπόθεση παραμονής αλλοδαπών στο ελληνικό έδαφος >>
- Εφ .Αθ . 698/1989 << Υπόθεση παραχώρησης χρήσης οικογενειακής στέγης >>
- ΣΤΕ 2422/85 (Τμ .Δ´) << Υπόθεση λειτουργίας κέντρων παραθερισμού γυμνιστών >> .
- ΔΕΦ Αθ .299/1988 << Υπόθεση άθεου δασκάλου >> .

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1.-**ΒΕΓΛΕΡΗΣ .Φ ,ΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, 1982
- 2.-**ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ,ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ,I ,1991
- 3.-**ΒΛΑΧΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ,ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ,ΑΘΗΝΑ ,1979
- 4.-**ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ Δ .ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ , << ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Α΄ >> ,(Δεύτερη Αναθεωρημένη Έκδοση), ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, ΑΘΗΝΑ-ΚΟΜΟΤΗΝΗ ,2005
- 5.-**ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Γ .ΑΝΔΡΕΑΣ ,<< Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ >> ,ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΝΤ .Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, ΑΘΗΝΑ-ΚΟΜΟΤΗΝΗ ,1981/82
- 6.-**ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Γ .ΑΝΔΡΕΑΣ ,<<ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ >> , ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ-ΤΟΜΟΣ Γ΄- ΗΜΙΤΟΜΟΣ Ι -ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ ,ΑΘΗΝΑ – ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ,2005
- 7.-**ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ-ΛΕΛΟΥΔΑ ΙΩΑΝΝΑ ,ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΜΟΡΦΗ ΤΩΝ ΟΡΙΩΝ ΤΩΝ ΑΤΟΜΙΚΩΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΩΝ ,ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ,1980
- 8.-**ΚΑΣΙΜΑΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ,ΤΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ, ΑΘΗΝΑ ,1972
- 9.-**ΜΑΝΕΣΗΣ Ι .ΑΡΙΣΤΟΒΟΥΛΟΣ << ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ >> ,α΄ Ατομικές Ελευθερίες ,Δ΄ ΕΚΔΟΣΗ ,ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ ,ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 1982
- 10.-**ΡΑΪΚΟΣ Γ .ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ,<<ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ >> - <<ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΔΙΑΚΙΩΜΑΤΑ >> ΤΟΜΟΣ ΙΙ ,Β΄ ΈΚΔΟΣΗ ,ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΝΤ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, ΑΘΗΝΑ-ΚΟΜΟΤΗΝΗ ,2002
- 11.-**ΡΩΤΗΣ ΒΑΣΣΟΣ ,Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ,1986
- 12.-**ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ,ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΑΠΟ ΝΟΜΙΚΗ ΣΚΟΠΙΑ ,ΤΟΜΟΣ ΤΙΜΗΤΙΚΟΣ ΤΟΥ ΣτΕ ΙΙ, 1982

13.-ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ << ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ >>
ΤΕΥΧΟΣ Α΄,1985

14.-ΤΣΑΤΣΟΣ Θ .ΔΗΜΗΤΡΗΣ ,<<ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ >> ,ΤΟΜΟΣ Γ΄
<<ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ >> Ι ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ ,ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΝΤ .Ν.
ΣΑΚΚΟΥΛΑ ,ΑΘΗΝΑ-ΚΟΜΟΤΗΝΗ ,1987

15.-ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ Χ. ΚΩΣΤΑΣ ,<<ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ
ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ>>, Β΄ ΕΚΔΟΣΗ ,ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΝΤ .Ν .ΣΑΚΚΟΥΛΑ ,ΑΘΗΝΑ-
ΚΟΜΟΤΗΝΗ, 2002